

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра економічної теорії

Магістерська робота
Освітній ступінь – магістр

на тему: « Економічне зростання і людський розвиток:
взаємозв'язок, суперечності»

Виконала:
студентка 2-го року навчання,
Спеціальності 051 Економіка
Бойко Катерина Віталіївна

Керівник:
доктор економічних наук, професор
Шевченко О.О

Рецензент: Іванова Н.Ю, к.е.н.,
доцент _____

Магістерська робота захищена з
оцінкою _____

Секретар ЕК _____
«__» _____ 2021 р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	6
1.1. Поняття економічного зростання та його роль у соціально-економічному розвитку.....	6
1.2. Фактори та типи економічного зростання.....	9
1.3. Взаємозв'язок економічного зростання та людського розвитку.....	18
РОЗДІЛ 2. ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ.....	28
2.1. Оцінка рівня економічного зростання України.....	28
2.2. Сучасний стан соціально-економічного розвитку в Україні.....	35
2.3. Роль людського розвитку у забезпеченні конкурентної спроможності економіки України.....	45
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ.....	55
3.1. Суперечності між людським розвитком та економічним зростанням.....	55
3.2. Вплив міграції, освіти, охорони здоров'я на стан людського капіталу та економічне зростання.....	65
3.3. Інклюзивна модель як основа сталого економічного розвитку.....	78
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасному світі велика увага приділяється економічному зростанню, як основній цілі державної політики. Теорії про причини економічного зростання та застою деяких світових економік відрізняються одна від одної, як в сфері економічної теорії так і серед різних вчених. Зовсім недавно, основною ціллю для економічного розвитку країни вважалася політика, спрямована на підвищення рівня економічних показників. В сьогоденні така позиція давно втратила свою актуальність. Разом з економічним зростанням тепер стоїть людський розвиток та впровадження інновацій. В час, коли світ загострює основні питання на сталому розвитку, подоланні бідності, ПРООН публікує доповіді про стан економічного розвитку різних країн, усвідомлення про важливість розвитку людського потенціалу як фактору подальшого економічного розвитку набуло більшої популярності. Економічне зростання та людський розвиток має тісний взаємозв'язок та вплив одне на одного. Аналіз впливу людського розвитку на економічне зростання є актуальним для сучасного стану економіки. Завдяки визначенню суперечностей та подоланню їх відкриваються можливості для ще більш швидкого економічного зростання завдяки покращенню умов життя суспільства. Для України ситуація з людським розвитком є негативною. Недостатнє фінансування соціальних сфер, таких як освіта, медицина, культура призводить до неможливості зростання людського розвитку, накопиченню нових знань, збільшенню рівня продуктивності праці та впровадження інновацій. Чітке визначення цілі для розвитку держави, обрання ефективної стратегії розвитку, як інклюзивного розвитку економіки, дасть змогу покращити ситуацію в країні,

трансформувавши економіку в таку, що забезпечує сталий людський розвиток та рівномірні можливості для суспільства.

Аналіз досліджень. Питання економічного зростання та людського розвитку досліджували такі вчені як Й. Шумпетер, А.Сен, Д.Сакс, В. Ростоу, М.Фрідман, А.Сміт та інші.

Мета. Метою роботи є визначення економічного зростання, людського розвитку та дослідження впливу людського розвитку на рівень економічного зростання в Україні.

Завдання. Для досягнення мети роботи були сформовані такі завдання :

- обґрунтувати теоретичні засади економічного зростання та людського розвитку;
- визначити взаємозв'язки між людським розвитком та економічним зростанням;
- проаналізувати стан людського розвитку в Україні;
- описати сучасний соціально-економічний стан в Україні за допомогою глобальних індексів;
- окреслити основні фактори, що впливають на людський розвиток;
- розглянути Інклюзивну модель сталого зростання економіки;
- визначити суперечності між економічним зростанням та людським розвитком, та шляхи вирішення цих суперечностей.

Об'єкт. Об'єктом дослідження є процес становлення людського розвитку України в сучасних соціально-економічних умовах.

Предмет. Предметом роботи є дослідження взаємозв'язків економічного зростання та людського розвитку в Україні.

Методи дослідження. Для написання даної роботи були використані такі методи дослідження як, аналіз та синтез, абстрактні і узагальнені, метод порівняння, метод системного підходу, метод кількісного і якісного аналізу даних, метод логічних зв'язків та залежностей.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у глибинному дослідженні взаємозв'язків людського розвитку та економічного зростання, визначення суперечності між ними та шляхів його вирішення для України.

Практичне значення полягає у отриманих результатів від дослідження впливу людського розвитку на економічне зростання та аналізу інклюзивної моделі розвитку економіки, що можуть бути використані для оцінки нинішнього стану людського розвитку, подолання суперечностей між економічним зростанням та людським розвитком, впровадженні нової моделі розвитку економіки для України.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У роботі наявні 13 рисунків та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

1.1 Поняття економічного зростання та його роль у соціально-економічному розвитку

Під економічним зростанням розуміють здатність країн виробляти максимальний обсяг товарів і послуг. Більш легка інтерпретація економічного зростання – процес, завдяки котрому нації примножують своє багатство. Також можна зауважити, що економічне зростання виступає показником розвитку економіки країн світу. Економічне зростання виступає проблемою в сучасному світі, тому що від економічного зростання залежить можливість забезпечення високого рівня життя для всіх країн світу [1].

Економічне зростання виміряють двома способами: збільшення реального ВВП та збільшення ВВП на душу населення у тому ж самому періоді. Економічне зростання – це збільшення реального ВВП та ВВП на душу населення у певному періоді часу [1].

Аналіз даного вища показує, що у економічного зростання можуть бути як позитивні так і негативні наслідки. До переваг від економічного зростання можна віднести такі, як підвищення рівня життя населення, покращення умов праці, збільшення господарських можливостей виробництва, поліпшення

освітнього та культурного рівня населення, покращення соціальної підтримки для малозабезпечених людей тощо.

Серед негативних наслідків можна зазначити такі, як знищення флори та фауни, постійне забруднення навколишнього середовища через отруйні викиди у повітря та воду та сміття, надмірне використання обмежених природних ресурсів, можливість техногенних катастроф та аварій, погіршення проблем з розшаруванням суспільства тощо.

Процес трансформації найкраще підходить для опису явища зростання. Незалежно від того, якщо брати до уваги економіку країн з сучасним розвитком, або ж брати економіку країн на ранніх стадіях розвитку, можна зазначити те, що процес зростання ніколи не був і не буде рівномірним та рівноважним.

Економічне зростання як основний фактор функціонування економічної системи цікавило багатьох вчених. Наприклад, А. Сміт розглядав економічне зростання як результат збільшення населення і як результат збільшення вироблених благ для цього населення. Також, А. Сміт зауважував, що для забезпечення економічного зростання обов'язковою умовою є поділ праці.

М. Фрідман стверджував, що економічне зростання залежить від стабільності руху грошей [2].

Дж. М. Кейнс зазначав, що забезпечити ефективне функціонування та зростання економіки може лише макроекономічна політика державного регулювання. Головну роль для економічного зростання грали інвестиції. На думку автора при залученні інвестицій можливе розширення виробництва, наймання нових робітників, що призводить до підвищення рівня зайнятості та рівня національного доходу.

Й. Шумпетер відрізняється відходом у тлумаченні економічного зростання, та позиціонував його як імпульс для капіталістичної системи, що відбувається від створення нових виробничих можливостей, нових ринків, нових створених благ та нових методів виробництва, що створюються капіталістичними підприємствами [4]. Теорія економічного зростання,

запропонована Шумером, базується на припущеннях про приватну власність, конкурентному ринку та ефективності фінансових ринків, які могли б підтримати виробництво нових винаходів. Однак у країнах, де відсутня демократична система, ці умови часто не виконуються. Отже, теорія Шумпетера адресована демократичним та економічно розвиненим країнам.

С.Лю Брю і К.Р. Макконел під економічним зростанням розуміли процес збільшення можливостей виробництва товарів та послуг, а С.Фішер визначав економічне зростання лише зі сторони зростання реального ВВП в країні [5,6].

Іншу теорію економічного зростання розробив Артур Льюїс. У своїй роботі він займався проблемою бідних країн, але з багатою робочою. А. Льюїс поділяв загальне бачення класичних економістів, але не завжди погоджувався з їх діагнозами та методами. Модель, запропонована А.Льюїсом, передбачає підтримку низького рівня життя в короткостроковій перспективі. Отримані таким чином заощадження збільшать запас капіталу, що в перспективі призведе до зростання доходу. Таким чином, модель А. Льюїса передбачає збільшення відмінностей між країнами в короткостроковій перспективі як умову вирівнювання рівня доходів у довгостроковій перспективі [7].

Саймон Кузнець розробив теоретичну підтримку теорії А. Льюїса під назвою «крива Кузнеця». Емпіричні дослідження підтвердили існування економічних диспропорцій на ранніх стадіях зростання. Спочатку, коли робоча сила почала відмовлятися від сільського господарства для промисловості, відмінності були найбільшими. Однак, оскільки концентрація виробничих факторів відбувалася у промислових центрах, відмінності, як правило, зникали. Крім того, С. Кузнець помітив позитивний зв'язок між динамікою економічного зростання та зростаючою часткою міського населення у загальній чисельності населення [8].

Кілька років потому Уолт Ростов створив ще одну теорію економічного зростання. У. Ростоу, як і А. Льюїс, поставив економічний розвиток в залежність від накопичення капіталу і виділив п'ять стадій розвитку. За словами У. Ростоу, найбільшою проблемою для бідних країн є досягнення третього

етапу, який називається «зліт». Бідні країни мають проблему з перериванням “порочного кола”, встановленого роками. У. Ростоу запропонував розбити його шляхом накопичення капіталу. Однак він зрозумів, що у випадках, коли відсутні можливості збільшити внутрішнє накопичення, буде необхідна зовнішня підтримка. Крім того, на думку У. Ростоу, реконструкція економіки з сільськогосподарської на промислову дозволить дифузії економічного зростання на всю країну [9].

Погляди Томаса Мальтуса на економічне зростання, що описують приріст населення та збільшення виробництва, виявилися песимістичними. З позицій Мальтуса, у випадку, коли пропорції між приростом населення та засобами існування залишаються, коли населення зростає в геометричній прогресії, а засоби для існування зростають - арифметично, ми зіткнемося з неминучим виснаженням Землі, а отже, гірким боротьба за обмежені ресурси, зростання воєн, епідемій, голоду, масових захворювань тощо. Як вихід із цієї проблеми, Т. Мальтус запропонував стримувати зростання населення "закликом до розсудливості", особливо найбільш бідних та народження дітей, лише якщо вони були забезпечені засобами існування для гідне життя. Незважаючи на те, що розрахунки Мальтуса були не зовсім коректними (він розподілив дані про зростання населення в США як глобальну тенденцію, не враховуючи очевидного факту великої міграції людей з Європи до США, а також не вдався для прогнозування ступеня розвитку науково-технічного прогресу в галузі сільського господарства), його ідея зменшення віддачі факторів виробництва активно використовувалася в 20 столітті в рамках теорії ендогенізації приросту населення [10].

Економічне зростання тісно пов'язано з соціально-економічним розвитком. При зростанні економіки, відбувається задоволення потреб людей, вирішується проблема з соціально-економічним розвитком в середині країни та на міжнародному рівні. Разом із цим приростає річний реальний продукт. При збільшенні доходів сім'ї можуть собі дозволити не відмовлятися від деяких життєвих благ.

Економічне зростання створює можливості для боротьби з бідністю у світі та з глобальними екологічними проблемами без зменшення існуючого рівня споживання тощо. Разом з тим, економічне зростання допомагає вирішити проблеми, пов'язані з обмеженням ресурсів.

Економічне зростання визначається двома способами. По-перше, економічне зростання визначається як стійке щорічне зростання реального національного доходу економіки протягом тривалого періоду часу. Іншими словами, економічне зростання означає тенденцію зростання чистого національного продукту в постійних цінах.

Деякі економісти критикували це визначення як неадекватне і незадовільне. Вони стверджують, що загальний національний дохід може збільшуватися, а рівень життя населення може знижуватися. Це може статися, коли чисельність населення збільшується більш швидкими темпами, ніж загальний національний дохід. Наприклад, якщо національний дохід збільшується на 1% на рік, а населення збільшується на 2% на рік, рівень життя населення буде, як правило, падати. Це пояснюється тим, що, коли населення зростає швидше, ніж національний дохід, дохід на душу населення буде продовжувати падати. Дохід на душу населення зростатиме, коли національний дохід збільшуватиметься швидше, ніж населення.

Тому другий і найкращий спосіб визначення економічного зростання полягає в тому, щоб робити це з точки зору доходу на душу населення. Згідно з другою думкою, "економічне зростання означає щорічне збільшення реального доходу на душу населення країни протягом тривалого періоду. Оскільки основна мета економічного зростання полягає в підвищенні рівня життя населення, другий спосіб визначення економічного зростання, який здійснюється з точки зору доходу на душу населення або обсягу виробництва, є більш ефективним.

Ще один пункт, який слід згадати щодо визначення економічного зростання, полягає в тому, що збільшення національного доходу або більш

правильне збільшення доходу на душу населення або обсягу виробництва має бути "стійким зростанням", якщо його слід назвати економічним зростанням.

Під стійким збільшенням доходу на душу населення ми передбачаємо тенденцію до зростання або зростання доходу на душу населення протягом тривалого періоду часу. Просте короточасне зростання доходу на душу населення, наприклад, що відбувається протягом ділового циклу, не можна назвати економічним зростанням. В даний час майже повсюдно темпи економічного зростання вимірюються як з точки зору збільшення загального валового національного продукту (ВНП) або чистого національного продукту (ННП), так і збільшення доходу на душу населення. У той час як валовий національний продукт (ВНП) вимірює загальний обсяг виробництва товарів і послуг, які економіка здатна виробляти, дохід на душу населення вимірює, скільки реальних товарів і засобів матиме середньостатистична людина в суспільстві для споживання та інвестицій, тобто середній рівень життя громадянина країни.

1.2 Фактори та типи економічного зростання.

Концепцію сучасного економічного зростання ввів у науковий обіг лауреат Нобелівської премії американський вчений Саймон Кузнець, який відзначив виникнення цього процесу наприкінці XVIII століття. Однак є й інший погляд, і його підтримує більшість сучасних дослідників. Вони впевнені, що він стартував у 20-х роках XIX століття. З цієї позиції, очевидно, можна розглядати економічне зростання, яке зародилося в Європі, як відповідь на руйнівні наполеонівські війни [8].

Сучасне економічне зростання є незавершеним процесом його продовження, який часто змінює домінуючі тенденції. Нинішні тенденції відображають настільки фундаментальні зміни цивілізації, що вони, на думку вчених, можуть призвести до появи принципово нового суспільства.

Економічне зростання характеризується напрямком, соціальною необхідністю, а також державним регулюванням.

Необхідно показати два основні пункти: по-перше, слід виділити такі концепції, як "економічне зростання" і "економічний розвиток", по-друге, в самих різних визначеннях зростання, як правило, відображається та чи інша суттєва характеристика тієї категорії.

На думку Дж.Тінбергена, економічний розвиток і економічне зростання "сумісні один з одним, але не ідентичні". Важливою особливістю розвитку є підвищення добробуту всіх груп населення, з тим щоб його фінансова захищеність підвищилася. Однак економічне зростання не означає рівного поліпшення фінансової безпеки всіх груп населення [3].

Економічний розвиток суспільства є спірним і складним у вимірному процесі, також він характеризується нерегулярним потоком, структурними зрушеннями в економіці, поліпшенням умов і підвищенням якості життя населення. Диференціацію між поняттями "економічне зростання" і "економічний розвиток" ввів в економіці американський економіст Джозеф Шумпетер. "Можна розмістити поспіль стільки поштових вагонів, скільки побажаєш, але залізницю так не отримаєш». Причина в тому, що суть економічного зростання полягає в збільшенні виробництва і споживання одних і тих же товарів і послуг, в даному прикладі - поштових вагонів. Економічний розвиток полягає, головним чином, у створенні чогось нового, невідомого раніше, в нашому випадку, залізниць. Економічний розвиток передбачає як появу якоїсь нової (або в новій якості) вигоди, так і впровадження нових методів виробництва, розвиток нових ринків, отримання нових джерел сировини, відповідну реструктуризацію і так далі [4].

Різні тлумачення концепції "економічного зростання" дають як кількісні, так і якісні характеристики. Кількісна характеристика показує нам зміни в обсязі вироблених товарів і послуг, відображає динаміку цих змін; якісна

характеристика вказує на можливості економічної системи в задоволенні нових зростаючих потреб суспільства. У зв'язку з тим, що це нестатичний, рухомий і мінливий процес, він завжди має числовий індекс для певної дати. Економічне зростання характеризується динамікою таких абсолютних макроекономічних показників, як валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний дохід та інші. Відносними показниками економічного зростання, що характеризують його з кількісної точки зору, є величина ВВП на душу населення, наявний дохід населення на душу населення, а також показники споживання, заощаджень та інвестицій на душу населення. Також розглядаються темпи зростання промислового виробництва в цілому і по основних галузях і видах продукції, показники економічної ефективності, наприклад, продуктивності праці.

Економічне зростання відбивається на позитивній динаміці розглянутих показників. Враховуючи останні тенденції, світова практика пропонує розглядати темпи 4% на рік як "сприятливе" економічне зростання. Темпи зростання більше 4%, які показують, наприклад, Індія і Китай, вважаються вимушеними, і вони пов'язані з діяльністю по виходу економіки країни з кризи або екстреної ескалації економічного потенціалу.

Таблиця 1.2

Типи економічного зростання

Інтенсивний	Екстенсивний	Змішаний
Збільшення виробничого потенціалу країни завдяки удосконалення техніки та впровадження нових технологій.	Збільшення виробничих можливостей через кількісне збільшення факторів виробництва.	Збільшення виробничого потенціалу за рахунок кількісного збільшення факторів виробництва з впровадженням нової техніки та технологій

*складено автором за [11].

Якісний аспект економічного зростання визначається рівнем життя і показниками якості життя. Рівень життя оцінюється за споживчим кошиком, вартістю життя, структурою ВВП за видами використання; рівень розвитку послуг (кількість лікарів на 10 тис. осіб, кількість лікарняних ліжок на 1 тис. осіб та ін.); та інші. Якість життя відображається змістом трудової діяльності, рівнем праці та життєвим комфортом, навколишнім середовищем, функціонуванням соціальних установ тощо.

Найбільш повністю особливості процесу економічного зростання виражені в його типі. В економічній літературі виділяється кілька ключових точок зору на види економічного зростання. Перша точка зору дає нам уявлення про види економічного зростання з точки зору кількісних або якісних змін факторів виробництва, так званий факторіальний підхід. В економічній теорії виділяють два типи економічного зростання - інтенсивний і екстенсивний, крім того, у складі інтенсивного існує інноваційний тип економічного зростання. Екстенсивний тип зростання характеризується кількісним збільшенням використання одного або декількох факторів виробництва. Відповідно, існують капітальні, трудові та ресурсні підтипи екстенсивного економічного зростання. Коли відбувається якісне поліпшення факторів виробництва, таких як використання надточного сучасного обладнання у виробництві товарів, економічно ефективні безвідходні технології і більш кваліфікована робоча сила, можна говорити про інтенсивний, або якісний, вид економічного зростання. Тут треба сказати, що ці два типи росту взаємопов'язані, вони не повинні протиставлятися один одному.

Друга точка зору визначається потребами і можливостями суспільства, а також темпами зростання населення. Суть такого підходу міститься в роботах британського вченого і економіста Роя Харрода, який ввів поняття природних, гарантованих і фактичних видів економічного зростання. Природне економічне зростання викликане насамперед зростанням чисельності населення,

збільшенням потреб цього населення, а також бажанням кожної людини максимально повно задовольняти свої матеріальні та духовні потреби, використовуючи при цьому всі потенційні можливості для економічного зростання. Р. Харрод визначає гарантоване економічне зростання як деяку прогнозовану лінію розвитку, "... на якій підприємці розташовані і задоволені тим, що вони роблять. Фактичне зростання - це реальний рівень економічного зростання в результаті комбінованої дії природного і гарантованого економічного зростання "[5].

Третя точка зору розглядає економічне зростання з тієї точки зору, що воно визначається продуктивними силами, обладнанням і технологіями виробництва. У цьому контексті економісти виділяють доіндустріальний (етап традиційного суспільства), індустріальний і постіндустріальний види економічного зростання. Доіндустріальний тип зростання відбувається в тих національних економіках, де основною галуззю є сільське господарство і його частка у ВВП перевищує 50%. У розвинених капіталістичних країнах доіндустріальний етап розвитку сільського господарства був завершений в XIX столітті, в той час як деякі з економічно відсталих країн знаходяться в ньому сьогодні. Доіндустріальний тип економічного зростання характеризується, як правило, дуже низькими темпами економічного зростання. Промисловий тип зростання характеризується збільшенням матеріальної основи виробництва, в результаті промисловість слідує за сільським господарством і починає грати вирішальну роль по всій національній економіці. Історично промислове зростання в сучасних розвинених країнах почалося на початку XIX століття і триває досі. Це призвело як до значних кількісних, так і якісних змін у національній економіці цих країн. Оскільки жодна з економік на нинішньому етапі розвитку ще не відноситься до постіндустріального типу економічного зростання і існують лише передумови для створення постіндустріального економічного суспільства, такі вчені, як Е.Пестель, припускають, що центральне місце в економіці знову займе людина і її якість життя, але на більш

високому рівні порівняно з традиційним суспільством. "Високий рівень промисловості забезпечить також високий рівень соціального забезпечення в цілому, нові потреби і вимоги будуть задовольнятися відносно швидко. Небезпечні технології будуть скорочені, і навколишнє середовище буде підтримуватися в належному стані "[6].

За рівнем економічної криміналізації розрізняють правові та тіньові види економічного зростання. Обидва вони притаманні незрілим економічним системам, і вони зазвичай існують в них паралельно. Тіньове зростання - результат функціонування так званого сегмента тіньової економіки, в якому управління, бізнес і використання ресурсів набувають спотвореної форми і розвиваються поза правовим полем.

З позиції національної економічної взаємодії зі світовою економікою виділяються імпортозамінні та експортно орієнтовані види економічного зростання. Ці види зростання показують, як по-різному зовнішні чинники впливають на національну економіку і визначають рівень цього впливу. Однак вони носять суто теоретичний характер, оскільки не зустрічаються в чистому вигляді. Як правило, поки визначається тип зростання в конкретній країні, можна спостерігати притаманні кільком видам економічного зростання.

Виявлення факторів займає ключову позицію в процесі досліджень економічного зростання. Фактори економічного зростання є основою процесу зростання, який визначає рівень і динаміку змін, безпосередньо впливає на величину збільшення реального випуску, підвищує його ефективність, викликає різні види зростання. Економічна теорія визначає фактори економічного зростання як процеси і факти, що визначають здатність збільшувати реальний обсяг виробництва, тим самим підвищуючи ефективність і якість зростання.

Таблиця 1.2

Фактори економічного зростання

Трудові ресурси	Природні ресурси	Капітал	Науково-технічний прогрес
Покращення показника рівня освіти, здоров'я та організація праці. Показник ефективності : підвищення продуктивності праці.	Комплексна і вагома переробка. Показник ефективності : висока ресурсомісткість виробленої продукції	Покращення організації виробництва. Показник ефективності : збільшення фондівіддачі.	Розвиток сфери наукових розробок та їх впровадження у різні сфери. Показник ефективності: інноваційність та більш ефективне суспільне виробництво.

*складено автором за [12].

Очевидно, що основними рушійними силами економічного зростання як розвинених, так і країн, що розвиваються, є одні й ті ж фактори праці та репродуктивного здоров'я. Ці фактори мають переважно репродуктивний характер і являють собою капітал, територію, працю, науково-технічний прогрес, інновації та продуктивність, ефективність виробничої одиниці тощо. Фактори можуть прямо і побічно, позитивно і негативно впливати на темпи і якість зростання. Є важливе уточнення: як правило, на економіку в даному часі і місці впливають не всі відомі і існуючі фактори зростання, а тільки їх певний набір. Тому ми аналізуємо вибірку з основних факторів, які багато в чому визначають економічне зростання.

Економічна література в основному пропонує нам наступну градацію факторів зростання: прямі і непрямі, екстенсивні та інтенсивні; фактори постачання, попиту та розподілу; керовані та некеровані; заміщені та доповнені; економічні та неекономічні. Таке розмаїття факторного сортування

можна пояснити відмінністю в поглядах дослідників по відношенню до проблем економічного зростання.

Наприклад, В.Д. Камаєв виділив наступні групи факторів зростання: загальні, або постійні, і особливі, або миттєві, а також керовані і некеровані. Ступінь керованості факторами економічного зростання в короткостроковій і довгостроковій перспективі показує реальну здатність економіки до досягнення скоригованих темпів зростання. Наприклад, такі фактори, як демографічна ситуація, внутрішня міграція, енергоємність виробництва, соціальна диференціація та деякі інші з об'єктивних причин, володіють обмеженою керованістю в короткостроковій перспективі. Контрольовані фактори, які при необхідності відносно легко піддаються контролю, включають такі фактори, як інфляція, ставки природних монополій, рівень оподаткування, державні витрати, інвестиції в основний капітал, грошову поставку [8].

Американські вчені К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю запропонували розрізняти фактори поставки, попиту і використання, або розподілу, за функціональними особливостями. Факторами постачання є кількість і якість природних і людських ресурсів, основний капітал, рівень науково-технічного прогресу і технологій, рівень цін на виробничі ресурси, наявність кредитів і так далі. Факторами попиту є споживчі витрати, інвестиції та державні витрати, збільшення експорту тощо. До факторів розподілу можна віднести порядок розподілу доходів між господарюючими сутностями, розподіл виробничих ресурсів між галузями, підприємствами та регіонами [9].

Рой Харрод відрізняв від різноманітності факторів міжнародні, державні та галузеві чинники; науково-технічні та ресурсні фактори; структурні, організаційні та адміністративні чинники; великі та інтенсивні фактори; матеріальні та нематеріальні фактори; економічні, політичні та соціальні чинники; суб'єктивні та об'єктивні фактори [5].

Деякі дослідники виділяють економічні та неекономічні чинники зростання. До неекономічних чинників економічного зростання належать військово-політичні, географічні, кліматичні, демографічні, соціальні, культурні та інші умови.

Роберт Дж.Барро і Дж. Сала-і-Мартін вивчили 62 фактори економічного зростання і розділили 25 з них, які більше впливають на нього. Це ВВП початкового періоду, інвестиції, частка сировини в експорті, частка добувної промисловості у ВВП, відкритість економіки, спотворення обмінного курсу, частка початкової освіти, рентабельність сегмента тіньової економіки, очікувана тривалість життя, конфесійна структура населення та інші [10].

Згідно з аналітичним оглядом експертів МВФ, з факторами економічного зростання пов'язані такі фактори, як частка інвестицій у ВВП, охоплення початковою освітою, показники охорони здоров'я, відкритість світової економіки, частка несировинних товарів в експорті.

Другий фактор зростання - геополітична ескалація, посилення економічної і політичної невизначеності, закрите боргове фінансування на зовнішніх ринках і приплив сучасних технологій для багатьох національних компаній.

Третім фактором є скорочення чисельності працездатного населення, незважаючи на загальну стабілізацію демографічної ситуації. Причина - у скороченні народжуваності в 90-ті роки минулого століття. Щорічно чисельність працездатного населення скорочується приблизно на 1 млн. осіб, що серйозно обмежує потенційні темпи зростання економіки і збільшує навантаження на пенсійну систему.

На додаток до цих факторів, існують деякі накопичені структурні проблеми в економіці, такі як дисбаланс економічного розвитку (скорочення частки інвестицій у ВВП, зростання економічної залежності від нестійких нафтогазових доходів, зниження якісних і кількісних показників витрат бюджетної системи), висока частка присутності держави в економіці при

низькій ефективності її участі в ній, необхідність підвищення ефективності державних витрат, розрив від світових темпів технологічного розвитку. Необхідно сформувати нову технологічну базу довгострокового зростання, збільшити витрати в таких високотехнологічних сферах, як нанотехнології та інформаційні технології, фармацевтика і біотехнології, мікроелектроніка, інженерні системи, нанофотоніка, інноваційні технології в освіті та охороні здоров'я. На державному рівні також важливо сприяти збільшенню та диверсифікації експорту, зниженню частки споживчих товарів і послуг у загальному обсязі імпорту, розвитку конкуренції на внутрішніх ринках, підвищенню інвестиційної та ділової привабливості економіки.

Формування нової моделі зростання також засноване на необхідності "зняття вузьких місць", ми повинні розвивати транспортну та енергетичну інфраструктуру з використанням пенсійних фондів та інших позабюджетних джерел довгострокових інвестиційних ресурсів, створювати умови і залучати приватні інвестиції в проєкти розвитку транспортних мереж та енергетичної, житлової та інженерної інфраструктури.

Сьогодні проблеми досягнення стійкого економічного зростання важливі для всіх країн світу, як тих, що розвиваються, так і розвинених. Багато в чому це пояснюється зростанням населення і виснаженням ресурсів, економічними потрясіннями. Подорожчання ресурсів, у свою чергу, призводить до зниження рентабельності виробництва. З іншого боку, індустріалізація, зростання промислового виробництва і технічний прогрес, що ведуть до економічного зростання, негативно позначаються на навколишньому середовищі, забрудненні повітря, ґрунту і води, що завдає шкоди здоров'ю населення.

Зростання ВВП і національного добробуту не передбачає справедливого розподілу багатства між населенням, оскільки багато факторів, що впливають на економічне зростання, такі як засоби виробництва і капітал, знаходяться в приватній власності. Існуюча диференціація суспільства з високим рівнем доходів не вирішує проблему бідності. У цьому контексті метою суспільства є

не тільки економічне зростання, його метою є сталий економічний розвиток, який підвищує рівень і якість життя, знижує частку витрат на харчування та нерівність доходів у суспільстві.

1.3 Взаємозв'язок економічного зростання і людського розвитку.

Людський розвиток знаходить своє теоретичне обґрунтування у підході А. Сена, який вказує, що можливість людини мати різні вектори функціонування використовується відповідними досягненнями добробуту. Така перспектива переносить аналіз розвитку не тільки на вектор доходів, освіти, здоров'я але і на вектор потенційних можливостей, що доступні індивіду в конкретній державі.

Звісно, між цими двома поняттями існує істотний зв'язок - на ці можливості впливають певні характеристики індивіда : у голодуючої або недосвідченої людини буде менше можливостей для вибору, ніж у здорової та освіченої.

Однак, підхід, оснований на можливостях, виходить далеко за межі індивідуальних якостей та аналізує роль соціального середовища на вибір і діяльність людини: людина у відкритому вільному суспільстві буде використовувати більше потенційних можливостей, ніж людина, яка знаходиться у деспотичному закритому суспільстві. Хоча можливості являють собою привабливу ціль для розвитку, їх важко виміряти, оскільки повний набір можливостей людини неможливо спостерігати.

Першою серйозною спробою втілити підхід, оснований на можливостях, з аналізом рейтингу країн була зроблена в Доповіді ООН про людський розвиток в 1990 році. Основна ціль доповіді була найкраще відобразити складність людського життя шляхом представлення кількісного підходу до об'єднання різних соціально-економічних показників людського розвитку. Це було

протилежно сприйняттю економіки розвитку, відображених в Доповідях про світовий розвиток, в котрих надмірна захопленість ростом ВВП витіснила зосередженість на цілях одержимістю одними лише засобами. Однак, трансформація нормативної теорії можливостей в кількісну змінну була не очевидною задачею. Використання очікуваної тривалості життя, освіченості та ВВП як компонентів індексу людського розвитку, являють собою спрощення першої теорії можливостей. Зокрема, відсутні показники політичної свободи та нерівності доходів. Крім того, будь-яке кількісне ранжування піднімає складні емпіричні питання, такі як облік спадної граничної корисності доходу і неминуче довільне зважування кожного компонента ІРПП. Тим не менш, Доповідь про людський розвиток здійснила сильний вплив на мислення в області розвитку, змусивши країни, що розвиваються, публікувати власні звіти та індекси людського розвитку на національному рівні і змінити свою політику.

Зростання доходів, безумовно, є основним чинником, що сприяє безпосередньому збільшенню можливостей окремих людей і, отже, людському розвитку нації. Наприклад, хоча тривалість життя і рівень грамотності жителів індійського штату Керала можна порівняти з показниками багатьох розвинених країн, той факт, що вони не можуть користуватися багатьма перевагами громадян цих країн (такими як краще житло, транспорт або розваги), демонструє важливість ВВП як інструменту для досягнення широкого спектру можливостей. Однак ВВП також має сильний вплив на рівень грамотності та стан здоров'я, як через приватні витрати, так і через державні програми. Таким чином, в тій мірі, в якій більш високий дохід сприяє досягненню інших найважливіших цілей людського розвитку, він також має непрямий вплив на людський розвиток [11].

Вплив економічного зростання на рівень людського розвитку країни, звичайно ж, залежить і від інших умов життя суспільства. Одним з важливих компонентів тут є роль розподілу доходів, як на мікрорівні в рамках домогосподарства, так і на рівні сім'ї. На мікрорівні існує великий потенціал

для позитивного причинно-наслідкового зв'язку - індивідуальне і домашнє споживання може бути важливим елементом у підвищенні рівня людського розвитку і може більш точно відповідати реальним потребам населення, ніж державні програми. Однак індивідуальне споживання не завжди спрямоване на товари, які роблять максимальний внесок у людський розвиток. У суспільствах, де жінки роблять більший внесок у сімейний дохід і мають більший вплив на прийняття рішень у сім'ї, витрати на товари, орієнтовані на людський розвиток, швидше за все, будуть відносно вищими. Наприклад, у гамбійських домогосподарствах, чим більша частка продуктів харчування, контрольованих жінками, тим більше калорій споживає домогосподарство[12]. Аналогічним чином, на Філіппінах було показано, що споживання калорій і білків збільшується з ростом частки доходу, що надходить безпосередньо жінкам [13].

На макрорівні розподіл збільшеного доходу від економічного зростання також матиме сильний вплив на розвиток людського потенціалу. Оскільки бідніші домогосподарства витрачають більшу частину свого доходу на товари, які безпосередньо сприяють поліпшенню здоров'я та освіти, економічне зростання, вигоди від якого спрямовані більшою мірою на бідні верстви населення, матиме більший вплив на розвиток людського потенціалу через збільшення витрат на продукти харчування, а також на освіту. Наприклад, якби розподіл доходів у Бразилії був таким же рівним, як в Малайзії, то охоплення шкільною освітою серед дітей з бідних сімей було б на 40% вище.[14]

Вплив економічного зростання на розмір державного фінансування для людського розвитку, доповнить канали приватних витрат. Фактично, С. Ананд і М. Ревалліон прийшли до висновку, що більша частина впливу економічного зростання на людський розвиток, швидше за все, проходить через державні бюджетні витрати, центральні або місцеві [15]. Однак сила цього ефекту повністю залежить від ефективності цільового призначення витрат та їх надання. Уряд має визначити пріоритетні сектори, такі як початкова освіта та охорона здоров'я, які володіють найбільшим потенціалом для поліпшення

безпеки життя. Державні витрати на підвищення рівня життя повинні розподілятися переважно серед груп населення і районів з низьким рівнем доходу, оскільки саме тут буде досягнутий найбільший маргінальний ефект. Уряд також має володіти інституційним потенціалом для ефективного розподілу цих витрат. Дослідження показали, що ефективність державних витрат залежить від якості управління, при цьому важливу роль відіграє підзвітність уряду. Хоча емпіричні дані тут більш мізерні, теорія передбачає, що децентралізована, підзвітна на місцевому рівні система управління може мати переваги в розподілі ресурсів і наданні послуг [16].

Розвиток людського потенціалу, у свою чергу, справляє важливий вплив на економічне зростання. Якщо центральним елементом економічного зростання є надання агентам можливості виявити і розвинути свої порівняльні переваги, то збільшення можливостей і функцій, доступних індивідуумам, має дозволити більшій кількості з них займатися тими професіями, в яких вони найбільш продуктивні. У цьому сенсі людський розвиток можна розглядати як ослаблення обмежень, які могли перешкодити максимізації прибутку. Більше того, хоча людський розвиток являє собою більш широку концепцію, багато її елементів значною мірою перетинаються з більш традиційним поняттям людського капіталу. Таким чином, тією мірою, якою людський розвиток обов'язково корелює з людським капіталом, а людський капітал впливає на економічне зростання країни, розвиток людського потенціалу обов'язково позначиться на економічному зростанні. Більш конкретно, кожен з різних компонентів людського розвитку, ймовірно, буде чинити певний вплив на економічне зростання. Освіта, наприклад, має сильний вплив на продуктивність праці. У сільському господарстві, Н. Бірдсолл використовує дані по Малайзії, Гані і Перу, щоб показати, що кожен додатковий рік навчання фермера пов'язаний зі щорічним збільшенням виробництва на 2-5% [17]. В Індонезії Е. Дуффо оцінює збільшення заробітної плати на 1,5-2,7% на кожну додаткову школу, побудовану на 1 000 дітей [18]. Крім прямого впливу на продуктивність

праці, освіта також впливає на темпи інновацій та технологічних удосконалень. Дж. Фостер і М. Розенцвейг показали, що зростання рівня освіти пов'язане з більш швидким впровадженням технологій в Індії в період "зеленої революції" [19].

Аналогічним чином було показано, що більш високий рівень освіти збільшує інновації в бізнесі в Шрі-Ланці. У цьому сенсі людський розвиток також може бути включено в модель ендогенного зростання типу Узави-Лукаса як фактор, що впливає на темпи зростання через його вплив на технологічні зміни. Статистичний аналіз швейної та машинобудівної промисловості Шрі-Ланки, як приклад, показав, що рівень кваліфікації та освіти працівників і підприємців був позитивно пов'язаний з темпами технічних змін на підприємстві [20]. Сама по собі освіта, звичайно, не може забезпечити зростання економіки. Кількість і якість інвестицій, внутрішніх та іноземних, а також вибір технології і загальне політичне середовище є іншими важливими факторами, що визначають економічні показники. Якість приватних підприємців, осіб, які визначають державну політику, та інвестиційних рішень в цілому, безсумнівно, знаходиться під впливом освіти як чиновників, так і менеджерів; крім того, обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій і темпи загальної продуктивності факторів виробництва, безсумнівно, будуть вище, якщо рівень людського капіталу в системі вище. Охорона здоров'я також продемонструвала позитивний вплив на економічне зростання, крім того, що воно саме по собі бажано як самоціль. Дж. Страус і Д. Томас провели огляд великої літератури, в якій документально підтверджено, як поліпшення здоров'я та харчування підвищує продуктивність і доходи [21]. Шульц виявив кореляцію між зростанням і доходами при аналізі даних по Гані, Кот-д'Івуару, Бразилії і В'єтнаму [20]. У бідних країнах було відзначено ряд випадків підвищення продуктивності праці, пов'язаних зі збільшенням споживання калорій, включаючи дослідження фермерів в Сьєрра-Леоне, працівників цукрової тростини в Гватемалі і будівельників доріг [23]. У цих випадках

підвищення продуктивності праці відбувається досить швидко, у міру збільшення поточного споживання калорій або мікронутрієнтів.

Освіта і здоров'я можуть також чинити сильний непрямий вплив на економічне зростання через їх вплив на розподіл доходів, а освіта ще більше через його вплив на здоров'я [24]. У міру того як освіта і здоров'я поліпшуються і стають більш широкими, люди з низьким рівнем доходу отримують більше можливостей для пошуку економічних можливостей. Наприклад, дослідження зв'язку між шкільною освітою, нерівністю доходів і бідністю в 18 країнах Латинської Америки в 1980-х роках показало, що чверть відмінностей у доходах працівників пояснюється відмінностями в рівні отриманої освіти. А більш рівномірний розподіл доходів, як відомо, сприяє зростанню як з економічних, так і з політичних причин [25].

Освіта також може впливати на зростання доходу на душу населення через вплив на знаменник, тобто зростання населення. Наприклад, дослідження 14 африканських країн в середині 1980-х років показало негативну кореляцію між рівнем шкільної освіти жінок і народжуваністю майже у всіх країнах, причому початкова освіта зробила негативний вплив приблизно в половині країн, а в іншій половині - не зробило істотного впливу, в той час як середня освіта незмінно знижувала народжуваність [21].

Двосторонній зв'язок між економічним зростанням і людським розвитком передбачає, що країни можуть потрапити або в добродесний цикл високого зростання і великих досягнень у розвитку людського потенціалу, або в порочний цикл низького зростання і низьких темпів поліпшення людського розвитку. У цих станах рівні економічного зростання і людського розвитку взаємно посилюють один одного, що веде або до висхідної спіралі розвитку, або до пастки бідності. Існування і стійкість цих циклів залежить від сили зв'язків між економічним зростанням і людським розвитком, про які говорилося раніше. Країни також можуть опинитися в односторонньому стані,

принаймні, тимчасово, з відносно хорошим зростанням і відносно низьким рівнем розвитку, або навпаки.

Причини "однобокого економічного зростання" країн, тобто тих, які мають високі темпи зростання ВВП порівняно з поліпшенням показників людського розвитку, можуть бути різними, включаючи корупцію в уряді, низькі соціальні витрати або нерівномірний розподіл ресурсів. Недавній аналіз таких випадків викликає побоювання з приводу стійкості такого стану, наприклад, Раніс, Густав і Рамірес Стюарт виявили, що з восьми країн з низьким рівнем економічного розвитку в 1960-70 роках, всі вісім перейшли в хибне коло низького людського розвитку [26]. Ці результати дозволяють припустити, що хороше економічне зростання, яке не супроводжується зростанням людського розвитку, може виявитися в кінцевому підсумку нестійким. З іншого боку, країни з "однобоким людським розвитком" за останні сорок років опинилися в кращому становищі: чотири країни перейшли до добродесного циклу, а чотири - до хибного. У 50% сприятливих випадків ранній прогрес у розвитку людського потенціалу означав, що вони змогли скористатися перевагами політичних реформ для забезпечення зростання. Таким чином, високий рівень людського розвитку на ранніх етапах історії країни може, при правильних політичних рішеннях, перетворитися на замкнутий цикл, в якому позитивний ріст і людський розвиток підтримують один одного. Відповідна політика, наприклад, заохочення більш високих рівнів інвестицій, зміна технологій і поліпшення розподілу доходів, може призвести до того, що успіхи в розвитку людського потенціалу стануть стійкими економічними досягненнями.

Цей контраст чітко вказує на важливий висновок для послідовності розвитку, тобто людський розвиток представляється необхідною передумовою для довгострокового стійкого зростання. Більш того, людський розвиток може проявляти порогові ефекти, в тому сенсі, що країни повинні досягти певного рівня людського розвитку, перш ніж майбутнє економічне зростання стане стійким. Цей акцент на рівнях відрізняє людський розвиток від людського

капіталу в теорії ендogenous зростання. У той час як зміни в людському капіталі та якості праці мають найбільше значення для ендogenous зростання, саме рівень людського розвитку визначає траєкторію сталого зростання країни. Вищевикладені висновки також мають серйозні наслідки для державної політики. Якщо підвищення рівня людського розвитку дійсно є передумовою для стійкого економічного зростання, то для того, щоб перевести країну вище порогового рівня людського зростання, може знадобитися державна політика і державне фінансування. Країни, що застрягли в хибному циклі або в пастці бідності з низьким рівнем людського зростання, можуть потребувати цільових державних інвестицій для покриття постійних витрат на поліпшення людського зростання, які згодом призведуть до економічного зростання. Ці інвестиції у фіксовані витрати можуть включати школи, лікарні та необхідні поліпшення в управлінні для ефективної реалізації інвестиційних проектів.

Найважливіший урок полягає в тому, що старомодний погляд "спочатку зростання, а про людський розвиток турбуватися потім" не підтверджується фактами. Підвищення рівня освіти та охорони здоров'я повинно мати пріоритет або, принаймні, йти паралельно з зусиллями щодо безпосереднього підвищення зростання.

Висновки до розділу 1

1. Економічне зростання є невід'ємною частиною сучасних стратегій економік країн світу. Воно передбачає процес вироблення максимального обсягу товарів та послуг. Наслідки від економічного зростання можуть бути як позитивні так і негативні. До негативних наслідків відносяться зниження навколишнього середовища, можливість техногенних катастроф і аварій, загострення проблеми розшарування суспільства.
2. Економічне зростання може створюватись як і за рахунок залучення додаткової робочої сили так і за рахунок інтенсивного використання наявної робочої сили. В другому випадку розвиток здійснюється завдяки зростанню продуктивності праці. В цілому, урахування інтенсивних та екстенсивних факторів економічне зростання, яке виражене в динаміці показника ВВП, напряду залежить від рівня суспільної зайнятості, продуктивності праці та кількості населення, що є економічно активним.

3. Підхід, оснований на можливостях, виходить далеко за рамки індивідуальних якостей та аналізує вплив соціального середовища на вибір та діяльність людини: людина у відкритому вільному суспільстві буде використовувати більше потенційних можливостей, ніж людина, яка знаходиться у деспотичному закритому суспільстві.

РОЗДІЛ 2. ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

2.1 Оцінка рівня людського розвитку в Україні.

Важливим індикатором оцінки рівня соціально-економічного розвитку України є дослідження першочергових тенденцій людського розвитку. Аналіз, статистичне опрацювання отриманих даних, їх порівняння та співставлення, а також пошук кореляційних зв'язків між показниками, що характеризує сучасний стан людського розвитку України, це дозволяє отримати висновки та приймати рішення для подальшого напрямку поліпшення стану людського розвитку тощо.

Оцінку рівня людського розвитку всіх країн світу проводить ПРООН щороку, і публікує рейтинг країн. За даними, що були оприлюднені у звіті 2020 року, Україна посідає 74 місце зі значенням ІЛД 0,779.

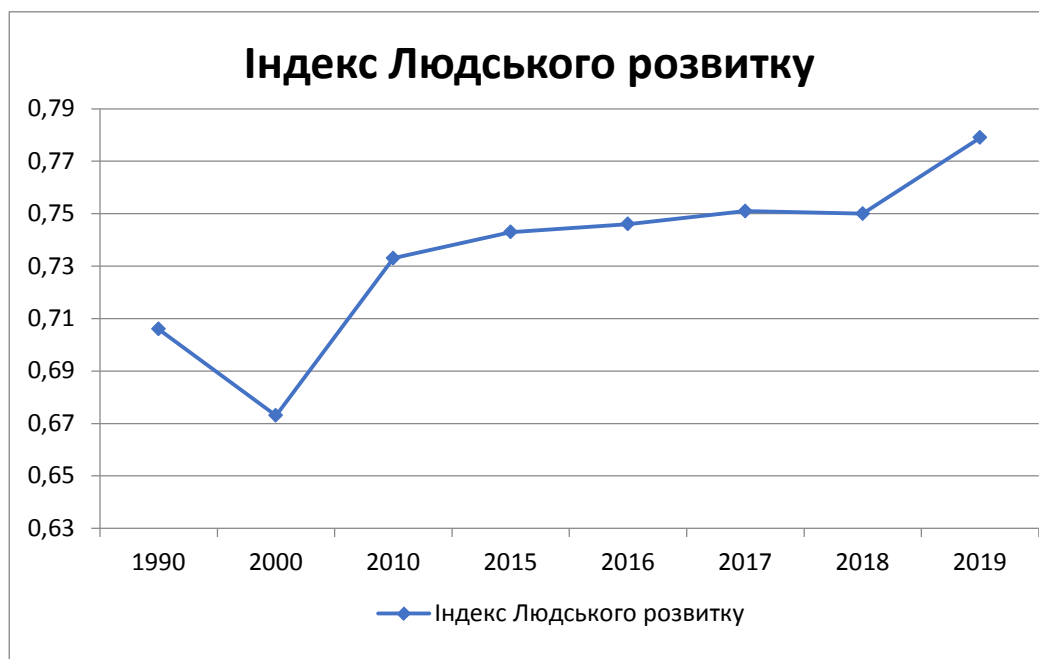

Рис.2.1 Індекс людського розвитку в динаміці з 1900 до 2019р.

*Складено автором на основі [27].

За останніми тенденціями Україна фіксує повільний але стабільний прогрес у розвитку. Але не дивлячись на це, Україна все одно демонструє нижчі за середні показники у межах регіонів Європи та Центральної Азії.

Основні складові Індексу людського розвитку відображають реалії сучасного розвитку країни. За цими складовими Україна має такі результати [27]:

- Очікувана тривалість життя в має позначку 72.1 рік за даними 2019 році.
- За даними освіти, очікувана тривалість навчання становить 15.1 року а середня тривалість навчання становить 11.4 року.
- Валовий національний дохід на душу населення становить 13 216 доларів США.

При коригуванні нерівності показник ІЛР для України дорівнює 0.728. Така втрата розвитку зумовлена через нерівність яка сягає 6.5%. Попри це,

Україна відстає від Казахстану та Росії, але втрати в цих двох країнах сягають 7.2% для Казахстану та 10.2% для Росії, що вказує на більш високий рівень нерівності в даних країнах. Україна іде попереду країн Європи та Центральної Азії за показником ІЛРН, у котрих середня втрата через нерівність складає 11.9%.

Зростання рівня безробіття серед населення спричинив різкий спад української економіки. Не дивлячись на те, що темпи відновлення економічної активності мають позитивну динаміку (на кінець 2018 року безробіття становило 10%, а в другому кварталі 2019 році цей показник став 9,2%) не вдалось поки що досягти рівня зайнятості, що був до кризи. Одна з головних причин, чому безробіття почало зростати, це падіння економіки, велика кількість компаній стали банкрутами, а інші, щоб не опинитися в схожій ситуації почали оптимізувати кількість робітників, знижуючи рівень власних витрат.

Другим фактором стало підвищення мінімальної заробітної плати. Такі зміни змусили підприємців перевести робітників на неповний робочий день, або на неофіційну роботу, через неспроможність виплачувати збільшену мінімальну заробітку плату.

Заробітна плата в Україні станом на 1 січня 2021 року становить 6000 гривень. Якщо врахувати витрати на оплату податків, споживання та інших платежів, цих грошей не вистачає для життя простим українцям. Рівень бідності в Україні зростає з підняттям цін на продукти харчування, комунальні послуги, та інше. Населення витрачає основну частку доходу на харчування і тому більшість господарств не має достатніх фінансів для розвитку. Збільшення витрат на харчування та комунальні послуги свідчить про те, що загальний рівень життя знижується.

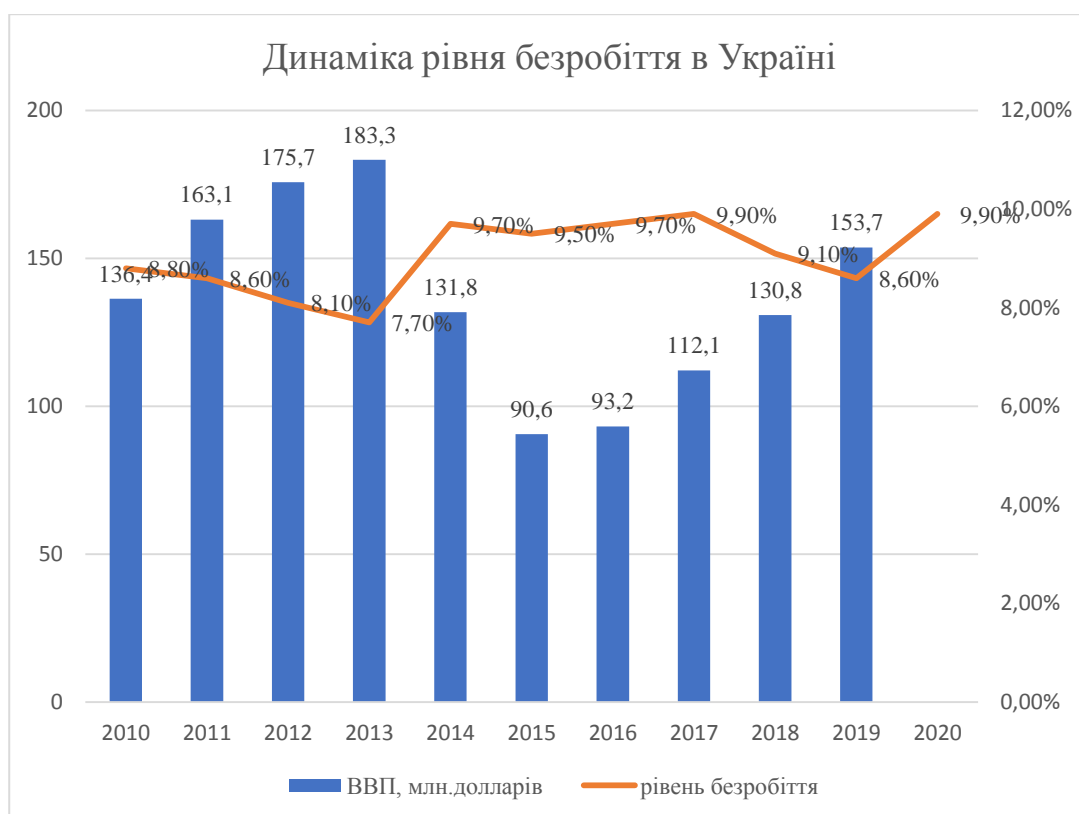

Рис.2.2 Динаміка рівня безробіття до ВВП в 2010-2019 роках.

*Складено автором за [28].

Особливо чутливими в такій ситуації є сім'ї з дітьми. Бідність сімей з дітьми значно перевищує значення по домогосподарствам, що вказує на серйозність даної проблеми. В Україні можна спостерігати тенденцію, що в великих містах відсоток бідності зменшується, через кращі можливості працевлаштування, що неможливо сказати про невеликі міста та села. У селах України надзвичайно великий рівень немонетарної бідності, зумовлений відсутністю доступу до сучасної інфраструктури, медичних, освітніх, соціальних послуг. При аналізі немонетарної бідності, основною її причиною завжди є місце проживання.

В сучасних реаліях України можна спостерігати ситуацію, коли офіційна статистика надає данні про помірну нерівність, приближену до європейських стандартів, але експерти вважають що суспільство України є дуже розшарованим.

Характерна ознака нерівності проявляється у поділі в оплати праці, та низький рівень заробітної плати половини населення України. За даними ДФС, заробітна плата половини працюючого населення становила лише до 30% від середньої зарплати в Україні (наприклад у США цей показник дорівнює 50%, а у країнах ЕС – 60%). Представники групи з найбільшим доходом, мають заробітну плату в 13 разів більше ніж середня заробітна плата категорії населення з низькими доходами [29].

Краща ситуація у тих сферах, де заробітна плата встановлюється згідно з Єдиною тарифною сіткою. Це в основному бюджетний сектор, школи, лікарні, тощо.

У 2019 році, гендерний розрив у середній заробітній платі чоловіків та жінок становив 26%. Також в Україні присутня проблема нерівності у сфері пенсійного забезпечення. Так, різниця між пенсіями жінок та чоловіків становить близько 30% [29].

Крім того, варто зауважити, що розмір населеного пункту сильно впливає на можливість отримання соціальних послуг. При цьому якість життя помітно знижується як і свобода вибору. Сільське населення страждає через відсутність можливості скористатися медичними та освітніми послугами, а всі інші види послуг є неякісними в порівнянні з великими містами.

Більше 50% сільських господарств не мають можливості користуватися побутовими закладами, через їх відсутність, а близько 40% не мають доступ до швидкої допомоги, 23% не мають доступу до регулярних транспортних перевезень до найближчих населених пунктів.

Варто відзначити, що в останні роки в Україні з'явилась нова форма бідності – раптова. Раптова бідність пов'язана з втратою житла, майна та інших джерел існування через збройний конфлікт на Сході країни. Екстремальні переміщення місцевого рівня також є однією з причин поширення бідності в країні та вразливості до неї.

За рівнем освіти Україна має традиційно високий рівень. В країні відсутня статева та соціальна нерівність на всіх рівнях освіти (за показниками валового коефіцієнту охоплення освітою та середньої тривалості навчання). Але на збільшення обсягу в освітній підготовці вплинуло зниження якості послуг у навчальних закладах. Соціально-економічні проблеми, що були спричинені комерціалізацією освіти, стають ще більш складнішими, а можливість освіти протягом всього життя фактично неможливе, та знаходиться на стадії формування.

Рис.2.3 Динаміка кількості дітей в дошкільних навчальних закладах

*Складено автором на основі [30].

Незважаючи на те, що права на дошкільну освіту є юридично задекларованими та мають велику популярність, рівень охоплення дітей з дошкільною освітою є незадовільним, особливо це стосується сільської місцевості. Для прикладу, в період з 2015 до 2019 рік, не більше 56% дітей сільської місцевості відвідували заклад дошкільної освіти. Також, починаючи з 2016 року в країні спостерігається зменшення кількості закладів дошкільної

освіти. Така тенденція пов'язана з закриттям закладів у сільській місцевості, по причині недостатньої кількості фінансування [30].

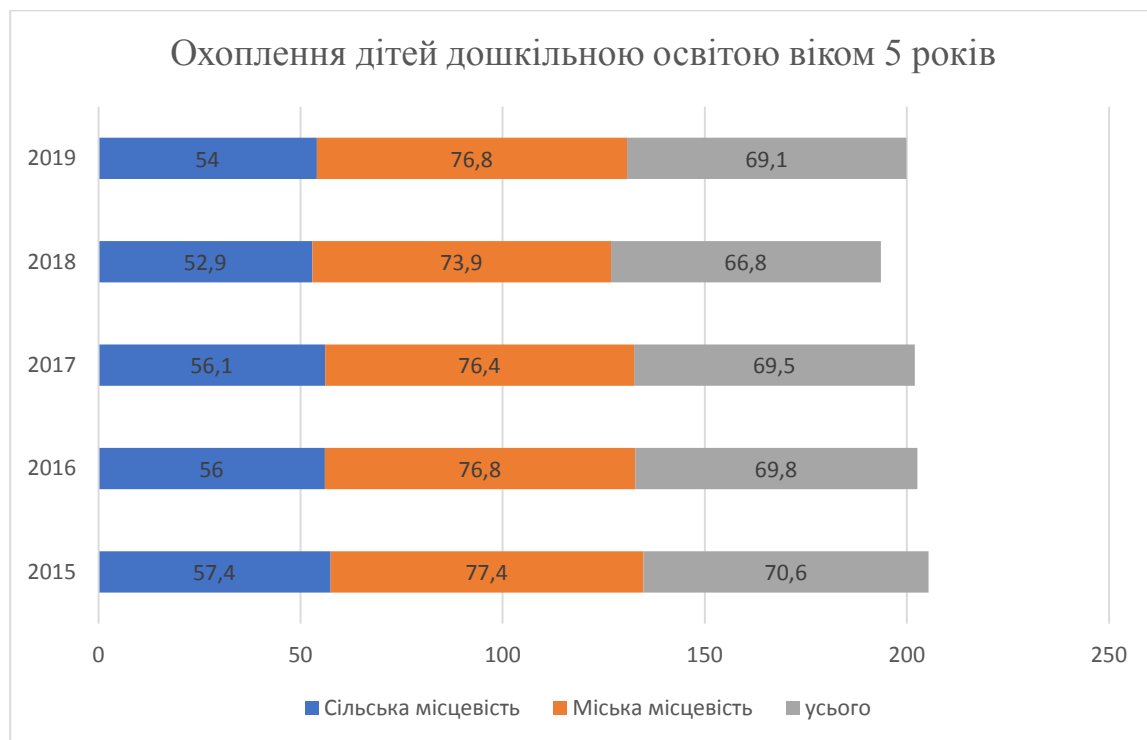

Рис.2.4 Охоплення дітей в навчальних закладах дошкільного віку в 2015-2019 роках

*Складено автором за [30].

Тож сучасні проблеми дошкільної освіти - це відсутність достатньої кількості закладів, переповненість цих закладів, застаріле матеріальне оснащення, недостатня кількість альтернативних способів підготовки до школи, та високі ціни на послуги приватних закладів. Всі ці проблеми погіршують шанси майбутніх учнів перших класів отримати рівні можливості в подальшому навчанні. Також гострою проблемою є навчання дітей з інвалідністю та особливими потребами.

Для України складним питанням є забезпечення гендерної рівності в країні. Це питання досі залишається актуальним, не дивлячись на зміни на законодавчому рівні, досягнення гендерного паритету в державному

управлінні. Одним із яскравих прикладів прояву гендерної нерівності в Україні є різниця середньої заробітної плати чоловіків та жінок, що становить 18% [29].

З індексом людського розвитку та його показниками важливо приділити увагу індексу гендерної нерівності, який показує теперішні проблеми гендерного розвитку в країні. Показники даного індексу представлені у табл.2.1.

Таблиця 2.1

Показники нерівності в Україні

Показник	Значення
Індекс гендерної нерівності	0,284
Смертність серед матерів	24 на 100 тисяч
Пологи серед підлітків	23,7 на 1000
% жінок у парламенті	12,3
% жінок, що мають середню освіту	94,0

*Складено автором за [29].

В Україні, індекс гендерної нерівності становить 0.284 за 2019 рік. Такий показник є достатньо високим, і тому Україна займає 60 місце серед 162 країн. Важливо зазначити, що на ринку праці присутні лише 46,7% жінок, для порівняння чоловіки становлять 62,8%. Також у чоловіків вищий відсоток охоплення освітою ніж у жінок. Все це ознаки гендерної нерівності, які сповільнюють розвиток населення та поліпшення індексу людського розвитку. Для прикладу можна розглянути Швейцарію, де присутній найнижчий індекс гендерної нерівності, і становить 0.037 [29].

Розвиток конфлікту на сході України та великі потоки переміщень населення, в основному жінок, призводять до нових гендерних проблем. Дані проблеми пов'язані з збільшенням ризиків гендерного насильства, формування

передумов для дискримінації різних груп населення, неспроможність знаходження гідної роботи, зростання потреб у соціальних послугах, тощо.

2.2 Сучасний стан соціально-економічного розвитку України.

Соціально-економічний розвиток країни - поступовий рух держави, бізнесу, соціальних верств населення. Це надзвичайно важливе поняття макроекономіки, яке за своїми показниками характеризує стан і місце національної економіки в міжнародному вимірі.

Соціально-економічний розвиток - складний суперечливий процес, в якому взаємодіють позитивні (потенціал природного джерела, досягнення НПТ, сприятлива державна політика тощо) і негативні чинники (політична нестабільність, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи тощо). Однак у глобальному масштабі відбувається безперервний розвиток економічної системи як характерної межі світової економіки XXI століття – це глобалізація.

Типологія держав - поділ країн на групи залежно від рівня їх економічного розвитку, згідно з яким держави поділяються на чотири типи [22]:

- економічно розвинені країни (виробництво 2/3 валового національного продукту (ВНП) світу, близько 30);
- країни, що розвиваються (1/4 ВНП світу, близько 130 країн);
- країни з транзитною економікою (до 30 країн Центральної та Східної Європи, Північної та Центральної Азії);
- країни централізовано контрольованої економіки: Китай, Куба, КНДР, В'єтнам.

Кожна держава займає ту чи іншу нішу у світовому просторі. Є країни з багатими природними ресурсами, з високорозвиненими технологіями, з адекватним соціальним рівнем населення тощо. При цьому люди щодня

помирають від голоду в інших державах. Цей дисбаланс настільки значний, що вирішення зростаючих проблем у слаборозвинених країнах вимагає ефективної політики міжнародних організацій.

Основним критерієм визначення рівня економічного розвитку країни є величина валового внутрішнього продукту на душу населення.

ВВП - один з найважливіших показників економічного розвитку, що характеризує кінцевий результат виробничої діяльності господарських одиниць населення у сфері матеріального та нематеріального виробництва. Вимірюється вартістю товарів і послуг, вироблених цими одиницями для кінцевого використання.

У 2020 році Україна посіла 90-те місце серед країн світу за ВВП на душу населення, у 2015 році - 133-тє місце, у 2016 році - 131-ше місце рейтингу. У 2020 список за вищевказаним показником очолили Люксембург та Сінгапур [28].

Таблиця 2.2

Показник ВВП на душу населення в динаміці Україна

Рік	ВВП на душу населення, у доларах США	Зміна до минулого року, %
2015	2115,4	-29,80%
2016	2185,9	3,30%
2017	2640,3	20,80%
2018	3095,2	17,20%
2019	3659,8	18,20%

*Складено автором за [28].

У 2019 році рівень ВВП на душу населення в Україні становив 3,65 тисяч доларів. Для країн що розвиваються, цей показник має в середньому значення

5.5 тисяч доларів, при цьому по світу середній показник значення ВВП на душу населення досягає 11,700 тисяч доларів, а у розвинених країнах цей показник вище за 40 тисяч доларів. За прогнозами МВФ, в Україні ВВП на душу населення на 2023 рік буде становити 4,2 тисячі доларів.

Ринкові перетворення в незалежній Україні проводилися в соціально-економічному середовищі, що сформувалося в умовах централізованої економіки. В результаті вигоди ринкової економіки не можуть проявитися повною мірою. Україна за роки незалежності, на жаль, не стала високорозвиненою країною, незважаючи на свій багатий природно-ресурсний потенціал і сприятливе геополітичне становище. Останні чотири роки наша держава переживає досить складний період своєї історії, який пов'язаний з військовим конфліктом з Росією на Сході України. Це відображається негативно - на всіх показниках соціально-економічного розвитку країни і загостренні внутрішньополітичної кризи.

Багато соціально-економічних чинників впливають на безліч різних факторів, основні, на наш погляд, можна згрупувати в наступні групи.

Економічний потенціал країни характеризує можливості національної економіки з виробництва матеріальних благ, надання послуг, задоволення економічних потреб суспільства. Це пов'язано з використанням усіх наявних ресурсів - природних, виробничих, матеріальних, трудових, фінансових, науково-технічних, інформаційних тощо. Зазначені ресурси формують структуру економічного потенціалу країни. Рівень соціально-економічного розвитку будь-якої держави є наслідком реалізації її економічного потенціалу.

Україна має унікальний природно-ресурсний потенціал. За загальними запасами деяких природних - джерел Україна займає одне з провідних місць у Європі (наприклад, мінеральне, ґрунтового, рекреаційне).

Найбільші природні багатства нашої країни - земельні ресурси. Українські чорні землі становлять значну частину ґрунтів світу.

Станом на 2016 рік земельний фонд України становив 60,4 млн. га., в тому числі землі сільськогосподарського призначення - 42,7 млн га [33].

Розглядаючи земельний фонд, варто зазначити, що з 60,4 млн. гектарів, 42 млн. гектарів – це сільськогосподарська земля. За чинним законодавством, 40 млн. гектарів сільськогосподарської землі знаходиться під мораторієм з 2001 року. Це означає що будь-які операції з землею неможливі (це стосується купівлі, продажу, внесення в статутний капітал, внесення під заставу, тощо). Тільки з 1 липня 2021 офіційно відкриється ринок землі [34].

Мораторій можна було вважати «субсидією» для агровиробників, адже вартість землі значно занижувалась, як і ціна оренди цієї землі. Та існування мораторію принесло свої негативні наслідки для розвитку аграрного сектору зараз та для майбутнього. По перше, негативний вплив торкнувся родючості українських земель. Виробники сільськогосподарської продукції працюють на орендованій землі, тому вкладення в виробництво мають короткостроковий характер (мається на увазі вирощування однолітних культур, таких як соняшник та пшениця). Така тенденція призвела до зниження рівня доданої вартості у сільськогосподарську продукцію. По друге, існування мораторію вплинуло на кількість недоотриманих коштів до державного бюджету, і як наслідок нестачу коштів на подальший розвиток. Податки, що надходять до місцевих бюджетів залежать від вартості землі, а так як ціна значно занижена, доходи значно зменшилися [35].

Відміна мораторію позитивно вплине на ринок землі в Україні, стимулюючи розвиток аграрного сектору через встановлення високих цін на землю. До позитивних наслідків відноситься збільшення іноземних інвестицій, та детінізація певної частини економіки в Україні. Негативні наслідки торкнуться малих фермерських господарств, кількість яких може різко скоротитися через підвищення вартості землі. Також негативним наслідком варто зазначити зміцнення позицій великих аграрних компаній, що може привести до утворення монополії в даній сфері [35].

Ефективне використання природних ресурсів – одна з основних можливостей забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку нашої країни.

Промисловий потенціал країни формується основними виробничими фондами підприємств. На жаль, багато господарюючих підприємств через важке фінансове становище застаріли, сильно зношені і навіть знищені виробничі фонди, які необхідно модернізувати або демонтувати становить 66% за даними 2019 року [36].

Трудовий потенціал характеризується кількістю і якістю робочої сили. Довгий час зростання трудових ресурсів різної кваліфікації в Україні задовольняло потреби народного господарства. Економічна криза в країні призвела до виникнення безробіття і неповної зайнятості, масової еміграції в різні країни світу. Серед тих, хто виходить на роботу, велика кількість висококваліфікованих професіоналів, які в нових умовах не реалізують свої професійні можливості.

Фінансовий потенціал країни визначається сукупністю коштів фізичних і юридичних сутностей, держави. Фінансові можливості України в останні роки досить низькі. Наша країна є позичальником значної кількості грошей у міжнародних фінансових установах та інших країнах. Велика кількість українських підприємств є фінансовими боржниками або перебувають на межі банкрутства; багато громадян країни отримують дохід нижче прожиткового мінімуму. Це призвело до інтенсивного розвитку тіньової економіки, що є однією з основних перешкод на шляху досягнення високих макроекономічних показників.

Науковий потенціал України заснований на великій мережі наукових інститутів, науково-дослідних інститутів, що існують в системі НАН, міністерств і відомств. У деяких галузях науки Україна показала себе одним зі світових лідерів, наприклад, у кібернетиці, електрозварюванні металів, кардіо-

хірургії, космічній техніці. Однак у багатьох галузях наукової діяльності, що стосуються розвитку високотехнологічного обладнання та передових технологій, відставання вітчизняної науки є значним. У наш час ситуація ускладнюється відсутністю фінансування наукових організацій, від'їздом фахівців високої кваліфікації за кордон.

Істотною загрозою для вектора соціально-економічного розвитку України є недосконалість інституційного забезпечення всіх галузей економіки.

Інституційна підтримка - набір державних і недержавних установ, що забезпечують регулятивні та організаційно-економічні умови для будь-якого виду діяльності.

В якості основних недоліків нормативно-правової рамки в нашій країні слід зазначити:

1. Відсутність єдиної законодавчої стратегії.
2. Старіння більшості законодавчих актів і, як наслідок, неможливість їх реального використання на практиці, незважаючи на внесені зміни.
3. Двозначність, нестабільність і протиріччя нормативної рамки.
4. На залучення представників громадських об'єднань до обговорення законопроектів.
5. Наявність правового нігілізму, який характеризується свідомим ігноруванням вимог закону, цінності права, презирливим ставленням до правових принципів і традицій. Це пояснюється насамперед несправедливим і неупередженим ставленням українських судових органів до правопорушників.

Суттєве вдосконалення українського законодавства та його адаптація до вимог Європейського Союзу (ЄС), а також реальна реформа судової системи в цілому відкривають реальні можливості нашої економіки.

Важливим чинником забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку країни та її конкурентоспроможності на світовому ринку є інвестиційна привабливість держави. Інвестиційна привабливість - родова характеристика, що відображає всі переваги і недоліки інвестора в інвестиційний об'єкт.

Інвестиційний клімат являє собою поєднання політичних, правових, економічних і соціальних умов, які забезпечують і сприяють інвестиційній активності вітчизняних та іноземних інвесторів.

З урахуванням інституційного середовища в Україні спостерігається зниження обсягу інвестицій.

Рис.2.5 Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну з 2016 по 2020 рр

*складено автором за [37].

Важливим фактором соціально-економічного розвитку є стан охорони здоров'я в країні. Не дивлячись на те, що більша частина медичних процедур передбачала оплату за них, близько 85% діяльності сфери охорони здоров'я були державним сектором і лікування найчастіше проводилося саме у державних лікарнях, з застарілим обладнанням та відсутності доступу до сучасних пристроїв [34].

Для трансформації сфери охорони здоров'я, ініціатива створення електронної системи є дуже важливою складовою. Електронна система eHealth створена для переносу всіх даних в електронний вигляд. Платформа для електронного здоров'я вже створена та користується популярністю, наразі через цю платформу відбувається запис до лікарів в державні лікарні. Тенденція до перенесення все в електронний формат швидко розвивається завдяки концепції «Уряд в смартфоні». У 2019 році на охорону здоров'я було виділено приблизно 95 мільярдів гривень і це на 10% більше ніж було у 2018 році. Ці кошти були спрямовані на забезпечення всіх необхідних змін у сфері охорони здоров'я. В 2020 на охорону здоров'я передбачалось 113 мільярдів гривень, що перевищує бюджет минулого року на 13%. Через пандемію Covid-19, в 2021 році видатки на охорону здоров'я зросли на 36,8 % порівняно з 2020 роком, та становлять 159,2 мільярда гривень [38].

Так як Україна присутня в дослідженнях міжнародних рейтингів, потрібно встановити та охарактеризувати її позиції. Перший показник для аналізу - це Індекс економічної свободи, який включає в себе 12 аспектів. Цей показник розраховується з 1995 року. За останні роки Україна займає: 166 місце у 2017 році, 150 місце за 2018 рік та 147 місце в 2019 році. З 2010 до 2016 року рейтинг України варіювався між 165 та 160 позиціями. Можна зробити висновок, що не дивлячись на низький темп покращення, Україна все ж рухається вперед в останні роки, але цей рух відбувається дуже повільно. Наприклад, Польща займає 46 місце, а Румунія 42 позицію [27].

Прогрес в даному напрямку сповільнює відсутність необхідних структурних реформ, та боротьба з корупцією. Корупція є важливою проблемою в сучасних реаліях України. Вона не дає можливості в достатній мірі вдосконалювати законодавчу базу України.

Наприклад, судовій владі притаманне хабарництво та схильність до політичного тиску, тим самим зменшується довіра громадян до ефективності судової системи.

Другий не менш важливий індекс, це Індекс Інновацій. Завдяки цьому індексу можливо зрозуміти, чи існує в тій чи іншій країні база для креативного розвитку. Даний індекс аналізує 80 показників інноваційного розвитку країн та виключає в себе рівень освіти, рівень розвитку інфраструктури тощо. Україна в цьому рейтингу має не дуже стабільне положення. Україна зайняла 64 місце в 2015 році, 56 місце в 2016 році, 50 місце в 2017 році, 49 місце в 2018 році та 43 місце в 2019 році [35].

Рис.2.7 Показники економічної свободи в Україні

*Складена автором за [34].

Також, в 2019 році Україна отримала 47 місце в глобальному рейтингу інновацій. Відносно 2018 року, Україна втратила 4 позиції. В доповіді Глобального інноваційного індексу за 2019 рік Україна отримала індекс 37,4 із максимальних 100. По конкретним пунктам цього індексу Україна зайняла 125 місце в політичній ситуації, ефективність уряду було оцінено на 95 місце, 48 місце отримав показник легкості початку бізнесу, 43 місце зайняла освіта, верховенство права мало 107 місце, 37 за вищу освіту, за інформаційні та

комунікаційні технології – 81 місце, загальна інфраструктура була оцінена у 81. По екологічній стійкості Україна зайняла 120 місце, а легкості отримання кредитів - 29, але по кредитуванню та кредитуванню приватного сектору отримали 91 та 86 місце. Інвестиції в країні зайняли 115 позицію, і серед низки високих показників опинилися створення знань, нематеріальні активи, креативність в мережі та кількість кваліфікованих працівників.

За даними звіту про глобальну конкурентоспроможність, Україна зайняла 83 сходинку з 140 інших країн за 2018 рік. Відносно 2017 року, Україна втратила дві позиції. Глобальний індекс конкурентоспроможності складається з 12 підіндексів, що були об'єднанні в такі напрями: людський капітал, інноваційна екосистема, сприятливі умови та ринки. Фахівцями ВЕФ було вказано, що Україна має проблеми з стабільністю на макроекономічному рівні [36].

Так Україна має такі результати серед підіндексів: рівень державних інституцій- 104, інфраструктура – 57, впровадження нових технологій-78, макроекономічна стабільність – 133, охорона здоров'я – 101, освіта- 44, за ринком товарів - 57, фінансова система - 136, динаміка бізнесу - 85, здатність до інновацій - 60.

Інший не менш важливий індекс це Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів. Цим дослідженням займається Міжнародна бізнес-школа разом із Інститутом лідерства в Сінгапурі. Цей індекс розглядає можливий вплив технологічних змін на конкурентоспроможність країн, та підтверджує те, що не дивлячись на витіснення людей з робочих місць та глобальну автоматизацію, технології завжди створюють нові та ширші можливості для людства. В розрахування індексу входять такі показники, як нормативні та ринкові умови ринку праці, шанси кар'єрного зростання, можливості для залучення талантів, виробничі навички працівників тощо. В цьому індексі Україна зайняла 63 місце в 2019 році. Відносно 2018 року, Україна втратила декілька позицій [37].

При цьому за даним індексом Україну характеризують як ту, що має значний кадровий потенціал.

За індексом миролюбності країн, Україна посіла 150 місце з 163. За даними цього індексу, Україна входить в топ 15 найнебезпечніших країн світу [28].

За глобальним рейтингом розвитку інфраструктури Україна отримала 57 місце в 2019 році. В цей рейтинг включають данні про транспортну інфраструктуру, забезпеченість водою, мобільним зв'язком тощо. ВЕФ, який кожного року складає рейтинг розвитку всіх країн, оцінив конкурентоспроможність України на 85 місце з 141 максимальних. Транспортна інфраструктура зайняла 59 місце, так само як і зв'язність територій. Чітко відображає сучасну якість дорожньої інфраструктури її місце у рейтингу - 114. Інші показники цільності ж\д мережі отримали 25 місце, та якість залізничних послуг опинилась на 34 місці [39].

Оцінка ефективності повітряного транспорту отримала 101 місце, а морські перевезення отримали 57 місце [39].

За даними Індексу демократії 2020, Україну оцінили на 79 місце зі 167 країн, присудивши 5,81 балів з 10 можливих. За минулий рік Україні вдалося піднятися на 6 сходинок та посісти 78 місце. Цей значний стрибок був пов'язаний з відповідно демократичним проведенням виборів у 2019 році, та мирній зміні влади. Україна знаходиться в розділі « перехідних або гібридних режимів» [40].

Наступний індекс, який варто зауважити, це Індекс сприйняття корупції. У 2019 році Україна отримала 30 балів з максимальних 100 балів. Україна посіла 126 місце в даному індексі. В 2020 році, позиція змінилась на 3 пункти, і Україна вже посіла 33 місце. Індекс сприйняття корупції покращився для України в 2020 році через запуск антикорупційного суду, та запуск Національного агентства в питаннях запобігань корупції в Україні [41].

Не дивлячись на невеликий прогрес, Україна все одно має найгірші показники серед країн сусідів. Разом із тим Україна отримала рекомендації від СРІ, наприклад формування незалежної судової влади, забезпечення незалежності органів в антикорупційній сфері, позбавлення СБУ повноважень в сфері протидії злочинам, пов'язаними з корупцією.

2.3 Роль людського розвитку у забезпеченні конкурентної спроможності економіки України.

В сучасних реаліях глобалізації забезпечення економічної конкурентоспроможності є важливим завданням для багатьох країн. Разом з зростанням рівня конкурентоспроможності відкривається доступ до ширших ринків товарів та ресурсів, зростає ефективність виробництва і разом з цим зростають доходи та підвищується загальний рівень життя населення. Для України підвищення конкурентоспроможності є доцільним завданням національного рівня.

В Україні проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності досліджує Рада конкурентоспроможності України. В основі постійного зростання конкурентоспроможності країн лежить інноваційний тип економічного зростання, який створюється завдяки технологічним змінам та структурним зрушенням, які були поширені у країнах з високим рівнем розвитку промисловості. Сьогодні тенденція визначення конкурентоспроможності рахується не за кількістю традиційного виробництва, а за розвитком високотехнологічних секторів економіки [36].

В Україні промисловість являє собою основну галузь економіки, що має сировинний характер та орієнтована на низько технологічне виробництво продукції. Тож відсутність достатнього рівня високотехнологічного виробництва створює несприятливі умови для конкурентоспроможності України і, як результат, невикористання на максимум людського потенціалу

країни, що являє собою основну рушійну силу для підвищення рівня інноваційного процесу.

Людські ресурси, і саме людський розвиток стає дедалі важливим у формуванні конкурентоспроможності країн. Людина, її можливості та креативність є фактором економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності країн. Саме тому, в розвинутих країнах одним із головних пріоритетів політики являється розвиток саме людського потенціалу.

Для оцінки рівня конкурентоспроможності використовують Глобальний індекс конкурентоспроможності та Рейтинг міжнародної конкурентоспроможності. Ці два індекси включають широкий спектр показників, що окреслюють людський розвиток. Тож звідси випливає, що людський розвиток являється невід'ємною частиною для високого рівня конкурентоспроможності. Тому важливою частиною є концентрація уваги та розвиток людського капіталу і його дійове використання разом із покращенням та розвитком сучасної освіти, покращення показників рівня інтелектуального трудового ресурсу, реформа охорони здоров'я, збільшення можливостей по зайнятості населення та зміцнення економічної активності в країні [36].

В Глобальному індексі конкурентоспроможності враховуються такі фактори, як рівень охорони здоров'я, рівень початкової та вищої освіти тощо. Соціальні показники складають близько 35% всіх показників що оцінюються в Глобальному індексі людського розвитку, і цей факт також свідчить про те, що соціальні фактори важливі у формуванні конкурентоспроможності держав [36].

За даними дослідження, між людським розвитком та конкурентоспроможністю існує тісна взаємозалежність. Людський потенціал, а саме його розвиток, та розвиток таких складових як освітня, соціально-економічна, культурна, демографічна, створюють базу для подальшого розвитку конкурентоспроможності.

Наприклад, покращення показників у демографічній складовій та в охороні здоров'я позитивно впливає на ріст чисельності населення, що стають економічно активними. Покращення показників охорони здоров'я також впливає на збільшення періоду, в якому людина може бути працездатною.

На зростання рівня кваліфікації впливає розвиток освіти та культурної складової. Також відбувається вплив на трудову активність, мобільність та мотивацію.

Всі ці фактори мають позитивний вплив на нагромадження людського капіталу, забезпечуючи високий рівень конкурентоспроможності країн через:

- кількісне та якісне забезпечення кадрів до потреб сучасних підприємств, створює культуру праці;
- за допомогою кваліфікації зростає продуктивність праці, мотивація до праці та оптимізація робочого процесу;
- підвищення рівня якості робочого процесу за допомогою модернізації виробництва;
- створення умов для розвитку науки та активізації інноваційного потенціалу;
- створення зручних умов для інноваційних процесів;
- активізація ефективного використання капіталу за допомогою використання висококваліфікованої робочої сили.
- створення можливостей для модернізації підприємств.

Конкурентоспроможність та людський розвиток являють собою взаємопов'язані процеси. Так людський розвиток з покращенням ситуації в сфері освіти, підвищення кваліфікації та трудової і інноваційної активності несе в собі основний чинник для збільшення конкурентоспроможності. Так само з іншої сторони, конкурентоспроможність є базою для покращення рівня людського розвитку, адже саме конкурентоспроможність впливає на розвиток економіки, і як результат збільшення робочих місць, збільшення рівня

зайнятості, покращення доходів населення країни, створення нових можливостей для держави у фінансуванні соціальних сфер життя населення та більшої соціальної підтримки населення. Взаємозв'язок між людським розвитком та конкурентоспроможністю був виявлений за допомогою даних індексів конкурентоспроможності. Пряме порівняння двох індексів, Глобального індексу конкурентоспроможності та Індексу людського розвитку, неможливо, тому що аналіз задля цих індексів відбувається по різних показникам, а ці показники оцінюються за різними методиками.

Таблиця 2.3

Порівняння країн світу за Глобальним Індексом конкурентоспроможності та Індексом людського розвитку з 2018 по 2198 рр.

Країна світу	2018			2019			Країна світу	2018			2019		
	ГІ К	ІЛ Р	d	ГІ К	ІЛ Р	d		ГІ К	ІЛ Р	d	ГІ К	ІЛ Р	d
Чилі	33	42	-9	33	4	2	Коста Ріка	55	68	-13	62	62	0
Іран	89	65	24	99	70	29	Македонія	84	82	2	82	82	0
Греція	57	32	25	59	32	27	Болівія	105	114	-9	107	107	0
Монтенегро	71	52	19	73	48	25	Гонконг	7	5	2	3	4	-1
Ірландія	23	3	20	24	2	22	Фінляндія	11	12	-1	10	11	-1
Ісландія	24	7	17	26	5	21	Уругвай	53	57	-4	54	55	-1
Кроатія	68	46	22	63	43	20	Канада	12	13	-1	14	16	-2
Боснія і Герцеговина	91	75	16	92	73	19	Іспанія	26	25	1	23	25	-2
Норвегія	16	1	15	17	1	16	Великобританія	8	15	-7	9	13	-4
Словенія	35	24	11	35	22	13	Саудівська Аравія	39	36	3	36	40	-4
Албанія	76	69	7	81	69	2	Нідерланди	6	10	-4	4	9	-5
Шрі-ланка	85	71	14	84	72	12	ОАЄ	27	35	-8	25	31	-6
Кіпр	44	31	13	44	33	11	Парагвай	96	98	-2	97	103	-6

Україна	83	88	-5	85	74	1 1	Болгарія	51	52	-1	49	56	-7
Мальта	36	28	8	38	28	1 0	Оман	47	47	0	53	60	-7
Сейшели	74	62	1 2	76	67	9	Португалія	34	40	-6	34	43	-9
Австралія	14	6	8	16	8	8	Росія	43	49	-6	43	52	-9
Бельгія	21	16	5	22	14	8	Босвана	90	94	-4	91	10 0	-9
Сербія	65	63	2	72	64	8	Корея	15	22	-7	13	23	- 1 0
Угорщина	48	43	5	47	40	7	Домініканська республіка	82	89	-7	78	88	- 1 0
Турція	61	59	2	61	54	7	Сінгапур	2	9	-7	1	12	- 1 1
Чеська республіка	29	26	3	32	27	5	Франція	17	26	-9	15	26	- 1 1
Литва	40		4 0	39	34	5	Арменія	70	81	- 1 1	69	81	- 1 2
Нова Зеландія	18	14	4	19	15	4	Бразилія	72	79	-7	71	84	- 1 3
Латвія	42	39	3	41	37	4	Японія	5	19	- 1 4	6	20	- 1 4
Казахстан	59	50	9	55	51	4	Мсауритус	49	66	- 1 7	52	66	- 1 4
Австрія	22	20	2	21	18	3	Перу	63	82	- 1 9	65	79	- 1 4
Словаччина	41	36	5	42	39	3	США	1	15	- 1 4	2	17	- 1 5
Бахрейн	50	45	5	45	42	3	Катар	30	41	- 1 1	29	45	- 1 6
Монголія	99	92	7	10 2	99	3	Египет	94	11 6	- 2 2	93	11 6	- 2 3
Швейцарія	4	2	2	5	3	2	Мексика	46	76	- 3 0	48	74	- 2 6
Естонія	32		3 2	31	29	2	Колумбія	60	79	- 1 9	57	83	- 2 6

Польща	37	32	5	37	35	2	Азербайджан	69	87	-18	58	88	-30
Румунія	52	52	0	51	49	2	Тайланд	38	77	-39	40	79	-39
Німеччина	3	4	-1	7	6	1	Філіпіни	56	106	-50	64	107	-43
Швеція	9	8	1	8	7	1	В'єтнам	77	118	-41	67	117	-50
Ізраїль	20	22	-2	20	19	1	Китай	28	85	-57	28	85	-57
Італія	31	29	2	30	30	0							

*Складено автором на основі [27, 36].

Для аналізу та дослідження актуальним являється знаходження кількісної залежності між значеннями двох індексів для країн світу. Аналіз було проведено за допомогою порівняння рейтингів. Різні дослідники вважають, що рівень двох індексів для однієї і тієї ж країни мають бути схожими за кінцевим результатом, бо розрахунки цих методів мають одну і ту ж саму спрямованість. Через те, що дані індекси, Індекс людського розвитку та Глобальний індекс конкурентоспроможності, розраховуються не для однакових країн, то для порівняння було обрано країни, чиї результати були наявні для обох індексів. Різниця між індексами точно відображає чи присутня збалансованість в країні, або ж вона відсутня.

За отриманими даними з таблиці, можна побачити що кількість країн, у котрих присутня збалансованість між двома індексами складає 57%. В цих країнах різниця між індексами не перебільшує 10 пунктів, та в багатьох країнах ця різниця взагалі дорівнює 0, або ж різниця індексів не перевищує 3 пункти. Класично, найбільш високі показники за двома індексами мають країни ЄС та США, Японія. Можна зробити висновок, що у збалансованих країнах, рівень отриманої конкурентоспроможності дає можливість для достатньо високого рівня людського розвитку, який паралельно укріплює конкурентні позиції

даних країн. Політика в даних країнах спрямована на людський розвиток, як на фактор для підвищення рівня конкурентоспроможності.

В інших країнах, де спостерігається низький рівень розвитку, обидва значення індексів майже не відрізняються, що вказує на взаємозв'язок даного становища. Також наявною є ситуація для деяких країн, де рівень конкурентоспроможності значно перевищує рівень людського розвитку. Такими країнами є Китай, В'єтнам, Філіппіни, Тайланд. В цих країн економічний потенціал не використовується для покращення рівня людського розвитку, та призводить до соціальних потрясінь серед населення. Наявна інакша група країн, у котрої навпаки, рівень людського розвитку перевищує рівень конкурентоспроможності. Це Чилі, Іран, Греція, де наявний людський розвиток та потенціал не використовується для того, щоб збільшити рівень конкурентоспроможності держави. Дане явище є дуже поширеним серед колишніх соціалістичних країн.

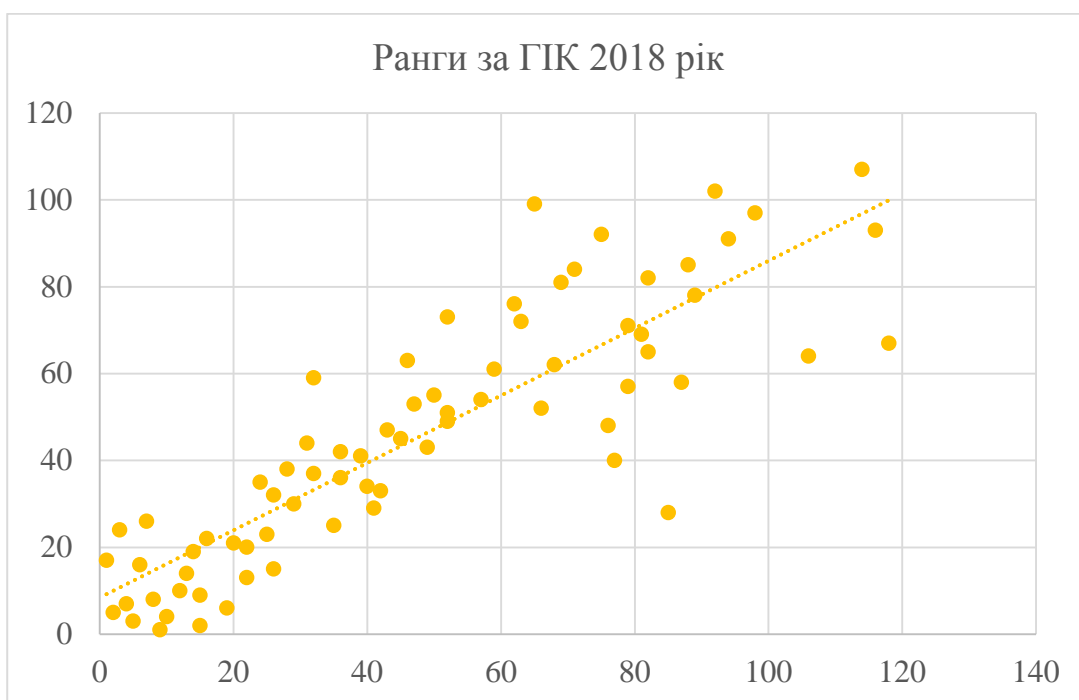

Рис.2.8 Розподіл за векторами рангів ГІК та ІЛР у 2018 році

*Складено автором на основі Таблиці 2.3.

Дані з діаграм, що відображають поле розподілу країн за даними показників обох індексів, вказують на тісний взаємозв'язок між індексом людського розвитку та Глобальним індексом конкурентоспроможності.

Країни, що розташовані по діагоналі, мають збалансованість між рівнем людського розвитку та рівнем конкурентоспроможності. Країни, що знаходяться за діагоналлю, мають ситуацію розбалансованості між рівнем людського розвитку на рівнем конкурентоспроможності.

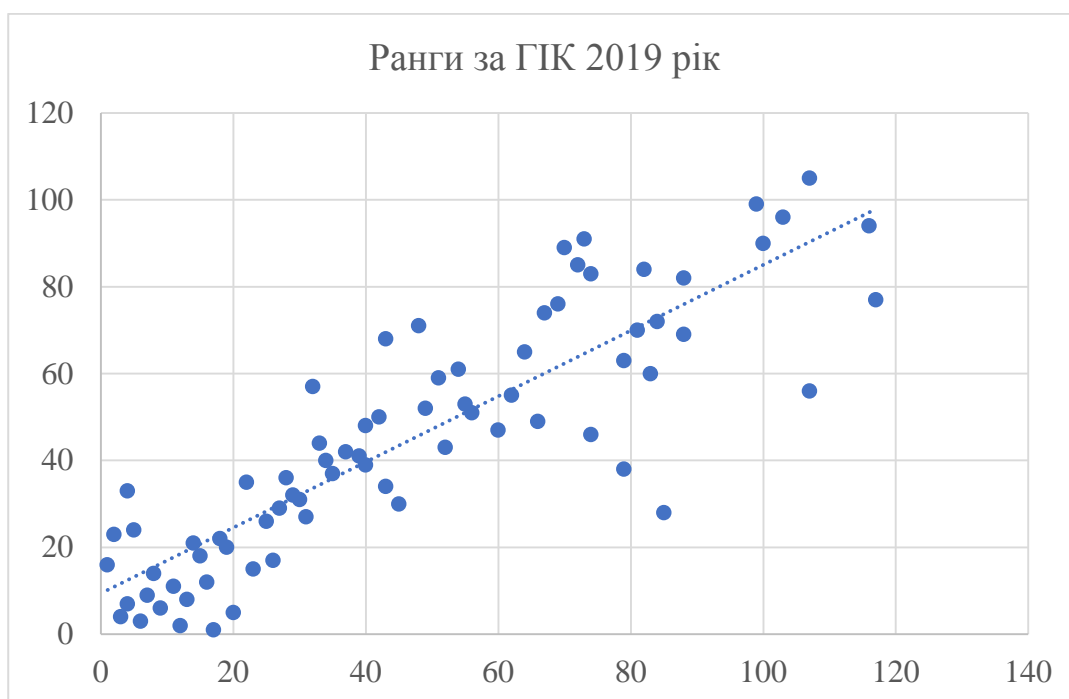

Рис.2.9 Розподіл за векторами рангів ГІК та ІЛР у 2019 році

*Складено автором на основі Таблиці 2.3.

Для України в 2018 році, ІЛР становила 88 пунктів, а ГІК – 83 пункти. Невелике перевищення рівня людського розвитку над рівнем конкурентоспроможності, не впливало на загальну ситуацію в країні. В 2019 році ситуація кардинально змінилася, адже ІЛР становив 74 пункти а ГІК 85, і вже рівень конкурентоспроможності перевищував рівень людського розвитку більше ніж на 10 пунктів. Економічна ситуація в країні, а також політичні чинники, не змогли забезпечити підвищення рівня людського розвитку завдяки можливостям конкурентоспроможності країни [27].

За загальними даними цього індексу, Україна не має великих переваг по всіх пунктах, що піддалися аналізу. Наявність корупції, нестабільна макроекономічна ситуація, низький рівень управлінських рішень – такі явища не є новими для України, та їх поширеність перешкоджають розвиток підприємств, і не впливають лише на компанії монополістів.

Незадовільні результати у розвитку інституцій створюють негативну ситуацію для розвитку та впровадження інновацій, і тому в Україні створення інноваційної системи, у котрій конкурентні переваги створюються завдяки підвищенню ефективності використання науково-технічних можливостей, являється більше мрією, ніж реаліями. Поки більш успішні країни світу будують економічні стратегії з урахуванням створення та впровадження інновацій, покращення освіти, Україна залишається серед тих країн, котрі тримаються на інтенсивному виробництві та знищенні навколишнього середовища. Така ситуація створює перешкоди для сталого розвитку держави.

Дослідження з підставленням індексів та їх аналіз показало взаємозв'язок між рівнем людського розвитку та рівнем конкурентоспроможності держави.

Висновки до розділу 2

1. Динаміка зростання ВВП ще не вказує на сталий економічний розвиток та забезпечення росту рівня життя у суспільства. За результатами проведеного аналізу людського розвитку, Україна займає 74 місце з показником індексу людського розвитку 0,779. Очікувана тривалість життя становить 72 роки та середня тривалість освіти становить 11 років. Україна поступово здійснює повільний але стабільний розвиток, але показники все одно залишаються нижче середніх показників по Європі та Центральній Азії.

2. В Україні показник безробіття становить 10%. Це обумовлено різким спадом економіки країни. Під час карантинних умов, відсоток прихованого безробіття становив 17.

3. За соціально-економічним розвитком Україна має слабкий промисловий потенціал, через зношеність та застарілість науково-матеріальної баз. За трудовим потенціалом країна має великі проблеми з міграцією та безробіттям в країні, що обумовлено економічною кризою. У стані фінансового потенціалу спостерігається картина, коли великі підприємства є фінансовими боржниками, а деякі знаходяться на межі банкрутства. Науковий потенціал просунувся у сферах кібернетики, космічній техніці, кардіохірургії, але, на жаль, в інших галузях відсутність достатнього фінансування призвела до відставання вітчизняної науки.

4. Україна посіла 85 місце в Глобальному рейтингу конкурентоспроможності. За загальними даними індексу, Україна не має конкурентних перервах по всіх пунктах що піддалися аналізу. Такі явища як корупція, нестабільна макроекономічна ситуація, незадовільний рівень управлінських рішень перешкоджають розвитку економіки країни.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

3.1 Суперечності між економічним зростанням та людським розвитком

В умовах сьогодення, поряд з економічним зростанням, людський розвиток є одним з найважливіших чинників розвитку держави, адже сформована парадигма регіонально людського розвитку, яка бере до уваги якість життя та наголошує на головну роль людини, визначаючи її як головну мету для економічного зростання, а не як ресурс для досягнення цілей розвитку. Від сучасної соціальної політики залежить створення умов для сталого економічного розвитку, добробуту, та покращення якості життя суспільства.

Суперечності між економічним зростанням та людським розвитком являє собою одну із головних проблем сучасного світу. Від способу вирішення проблем, пов'язаних з рівнем життя суспільства залежить подальший напрямок у забезпеченні соціально-економічної стабільності.

Для аналізу проблеми економічного зростання та її рішення, притаманний широкий підхід у світі, що разом із рішенням проблеми ставить за ціль збільшення національного багатства, але людина тут не розглядається як економічний суб'єкт, що має на меті максимізацію власного прибутку.

Турбота про примноження власного багатства іде поруч з необхідністю задоволення потреб у сферах культури, освіти, отримання додаткових можливостей для професійного розвитку. Як розглядалось раніше, один із головних факторів розвитку національної конкурентоспроможності є рівень життя суспільства, як фундамент для подальшого розвитку людського капіталу.

Необхідність зміни парадигми стратегічного планування розвитку людського капіталу, застосування системного підходу до аналізу і програмування поліпшення якості життя, набуває особливої актуальності в ситуації, коли Україна займає низькі позиції серед інших країн за конкурентоспроможністю.

Варто зазначити, що класична економічна теорія, а саме концепції економічного зростання не викликали раніше таких обурень, як це є зараз. Це залежало від того факту, що при економічному зростанні, яке не має меж, але здійснюється з низьким розвитком продуктивності не мало значного впливу на навколишнє середовище та не створював глобальних проблем, пов'язаних з екологічними змінами.

Думки сторін концепції економічного зростання зображено на рис. 3.1.

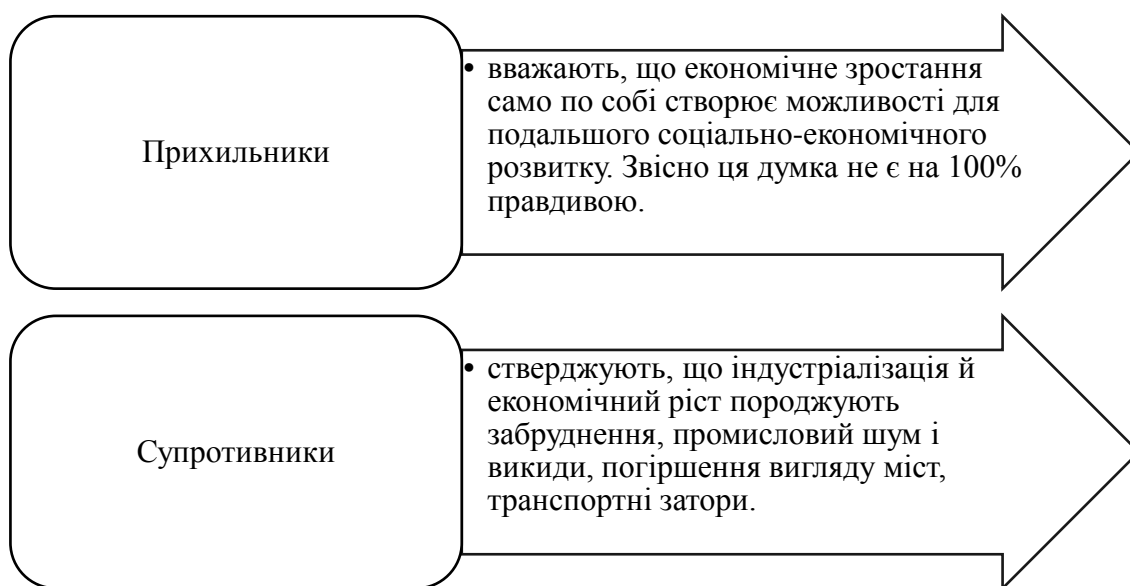

Рис. 3.1 Думки сторін концепції економічного зростання

Провідні економісти світу що виступають на захист економічного зростання, вважаючи що це зростання є важливою суспільно-економічною метою, стверджують що цей процес сам забезпечує розвиток соціально-економічних факторів та позитивно впливає на рівень життя суспільства. Економічне зростання може пом'якшувати протиріччя, які виникли між необмеженими потребами та обмеженими ресурсами для задоволення цих потреб. В умовах економічного зростання акцентування на соціальних цілях стає м'якшим та запобігає протиріччю між різними верствами населення. В такому випадку створюється можливість, яка дає одночасно модернізувати декілька сфер, соціальні програми і паралельно модернізувати збройні сили та підтримувати інфраструктуру на високому рівні.

Також прихильники економічного зростання вважають, що проблема стану колишнього середовища є перебільшеною і насправді такої великої проблеми не існує. Також вони зауважують на тому, що якщо суспільство готове відмовитися від економічного зростання, при цьому зберігаючи темп валового національного продукту на одному і тому самому рівні, то згодом доведеться вибрати між різними структурами виробництва, що неодмінно буде мати вплив на стан навколишнього середовища та на рівень життя суспільства [42].

Концепція ООН і має орієнтування на покращення рівня життя населення та на збільшення можливостей для розвитку людини як індивіда, і ця концепція зараз прийшла на зміну класичній моделі економічного розвитку, в котрій головним фактором зростання був показник валового внутрішнього продукту та національного доходу. В концепції людського розвитку стверджується, що виробництво існує заради розвитку людини, а не людина є інструментом для розвитку виробництва в країні.

Ще Арістотель вважав, що соціальний устрій треба аналізувати з точки зору, як він впливає на розвиток людини та на якість людського життя.

Варто зазначити, що сучасний світ характеризується бурхливістю та нестабільністю. Непереборна хвиля людської свободи в різних сферах життя поширюється усіма частинами світу. Змінюються не лише політичні системи, а й економічні структури країн, що мають демократичну форму правління. Звісно, всі вищезазначені тенденції знайшли відображення і в роботах науковців. Двадцять шість років тому, у 1990 році, групою експертів Програми розвитку ООН була розроблена Концепція розвитку людського потенціалу, в якій зазначено, що беручи до уваги світові економічні та політичні трансформації, потрібно визнати, що в сучасному світі саме людина має бути центром розвитку.

Постійні спроби пошуку кількісного виміру розвитку економічного зростання та концентрація на ВВП та національну багатстві, призвела до того, що відбулась зміна цілі досліджень на засоби.

Сучасні науковці наголошують, що варто приділити увагу саме людському розвитку та його впливу на економічне зростання. Тому є декілька причин: (рис.3.2).

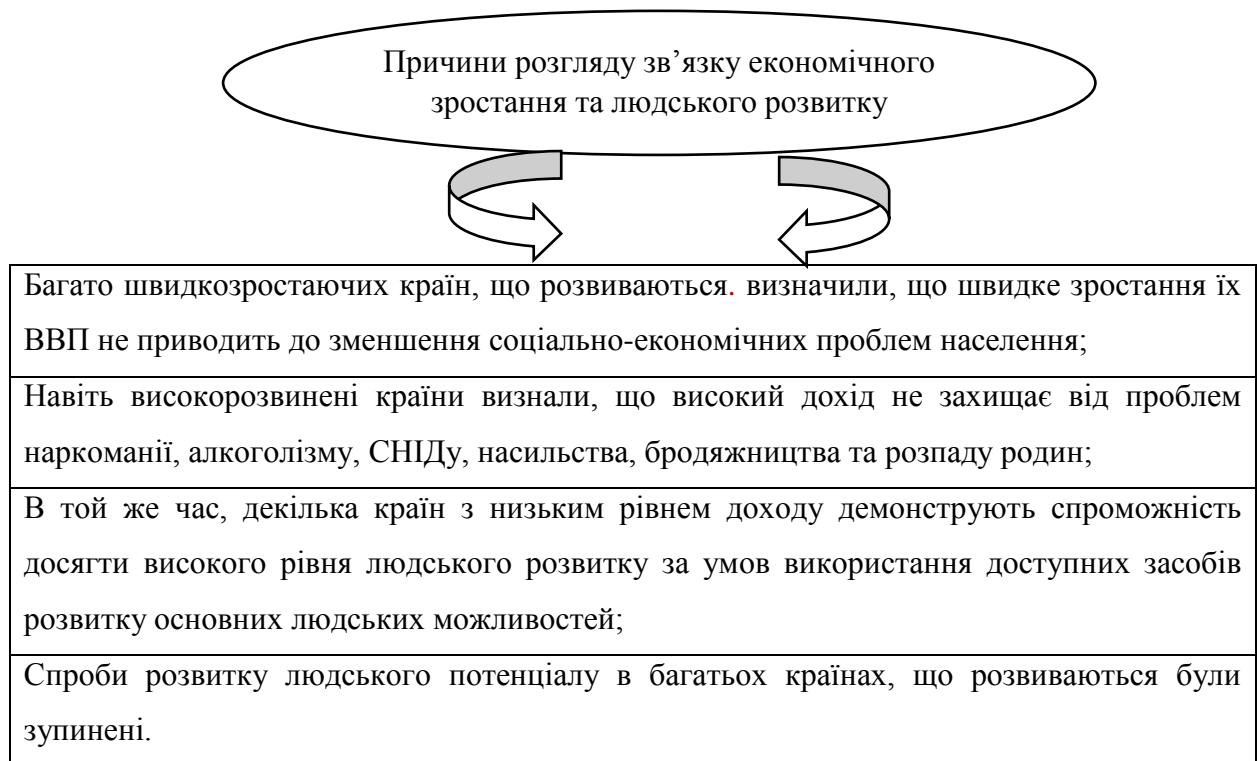

Рис. 3.2 Причини розгляду зв'язку економічного зростання та людського розвитку

Людський розвиток стверджує, що людина має сама впливати на процеси, які формують її життя. При цьому економічне зростання є важливим засобом людського розвитку, але не його кінцевою метою.

Людський розвиток це процес що розбудовує людський капітал, що створюється лише для людей та самими людьми через можливість участі в різних сферах життя; має на меті турботу про людину, прагнення розширити можливості її вибору жити повноцінним життям в умовах свободи та поваги її гідності.

Економічне зростання, розширення торгівлі та інвестицій, технологічний прогрес – всі ці фактори мають велике значення. Проте всі вони є засобами, а не кінцевою метою. Розвиток людського потенціалу неможливий без розширення можливостей вибору – кола імовірнісних сценаріїв самореалізації людини. Найбільш елементарними передумовами людського розвитку є довге

та здорове життя, освіта, гідний спосіб життя та володіння політичними та громадськими свободами, необхідними для участі в житті суспільства.

Зараз основна мета для економічного зростання є покращення рівня життя суспільства. За останні 30 років можна спостерігати кореляцію між темпами економічного зростання та таких показників розвитку як соціальна стабільність, тривалість життя, гендерна рівність, рівень смертності. Фактори людського розвитку протидіють невтримній гонці за зростанням рівня ВВП і споживання, сприяють становленню поміркованого відношення до природи, збереженню та відновленню навколишнього середовища.

Людський розвиток, метою якого є забезпечення гідного рівня життя для всіх людей, сприяє подоланню бідності, а отже, зниженню нерівності, становленню і розвитку демократії, збереженню соціальної та політичної стабільності в суспільстві [43].

Матеріальний добробут, на зростання якого були орієнтовані попередні концепції розвитку і який часто ще продовжує трактуватися як найважливіша цінність, дійсно має дуже важливе значення в житті людини.

Характерно, що значення зростання ВВП і в громадській думці, і в національній політиці є тим більшим, чим біднішим є власне суспільство і його громадяни. Високий економічний рівень розвитку не є обов'язковою передумовою демократії, рівності чоловіків і жінок, збереження та розвитку культурної спадщини. Сам по собі він ще не гарантує правопорядку та соціальної злагоди.

Головний принцип, на базі якого вирішується протиріччя між економічним зростанням і людським розвитком, формується таким чином: «Національне багатство може розширювати можливості вибору для людей. Цього, однак, може і не відбутися. Визначальним тут є не саме по собі багатство, а те, як його використовують різні країни. І доки суспільство не зрозуміє, що основне його багатство – це люди, надмірна стурбованість виробництвом матеріальних благ затулятиме кінцеві цілі збагачення життя людей».[?]

Показники економічного зростання покращуються лише тоді, коли отримані доходи правильно інвестують в соціальну сферу та людський розвиток (рис. 3.3).

Рис. 3.3 Відомості про економічне зростання

Також варто відзначити, що можливість продуктивно працювати, забезпечення зайнятості – це основна сполучна ланка між досягненням економічного зростання та створенням можливостей для розвитку людини.

Головними причинами значення проблеми зайнятості в людському розвитку є:

1. трудова діяльність людини дає їй змогу забезпечити собі гідний рівень життя, та самостійно роз приділяти доходи на власний розвиток, на освіту на здоров'я;
2. економічна діяльність та трудова діяльність дають можливість кожній людині втілити свій накопичений капітал, це створює додаткові стимули для отримання освіти та інвестування коштів в людський капітал наступних поколінь;
3. коли ринок праці в державі стабільно функціонує, це дає можливість державі, яка має обмежені фінансові ресурси, зосередитись на таких проблемах, як підтримка вразливих верств населення, соціальна допомога непрацездатним категорія суспільства, і таким чином забезпечити країні рівність для подальшого людського розвитку;

4. високий рівень зайнятості забезпечує не лише збільшення власних доходів у населення, а також збільшує податкові надходження до державного бюджету, але за умов ефективного виробництва. Збільшення державного бюджету у подальшому дає можливість створювати більше суспільних благ, які будуть сприяти людського розвитку;

5. також трудова діяльність впливає на соціалізацію у суспільстві, вона допомагає сформувати правильні установки, та не допускає формуванню девіантної поведінки;

6. При високому рівні економічної активності людей, що знаходяться в працездатному віці, робоче середовище стає їх навколишнім середовищем і тому умови праці дуже сильно впливають на якість трудового життя та загальний добробут.

Варто зауважити, що без трудової діяльності неможливий розвиток, тому що відсутність трудової діяльності включає матеріальну основу для подальшого розвитку.

Значить, сформульоване завдання для поєднання економічного зростання та людського розвитку виглядає таким чином : забезпечення економічного зростання, яке має включати в себе створення нових робочих місць та збільшувати можливості зайнятості для населення. Але фактор зайнятості в контексті економічного зростання та людського розвитку не є таким однозначним, для наочності представимо інформацію за допомогою рис. 3.4.

Економічне зростання може досягатися двома шляхами: за рахунок залучення до економічної діяльності додаткових працівників і за рахунок інтенсивнішого використання тієї самої кількості економічно активного населення, тобто екстенсивним або інтенсивним шляхом розвитку. Очевидно, що в другому випадку збільшення суспільного багатства здійснюється шляхом зростання продуктивності праці. У цьому разі вигоди можуть діставатися тій самій кількості членів суспільства, та вплив такого економічного зростання на людський розвиток буде суперечливим, якщо здобутки людей,

Економічне зростання, виражене у динаміці ВВП, залежить від динаміки рівня зайнятості, продуктивності праці і чисельності економічно активного населення. Зміна рівня зайнятості саме і відображає коефіцієнт розширення можливостей. Економічне зростання може досягатися як через розширення можливостей зайнятості, так і завдяки зростанню продуктивності праці. На збільшення можливостей працевлаштування позитивно впливає збільшення ВВП на душу населення, тобто зростання продуктивності праці, але збільшення доходів не означає автоматичного розширення можливостей

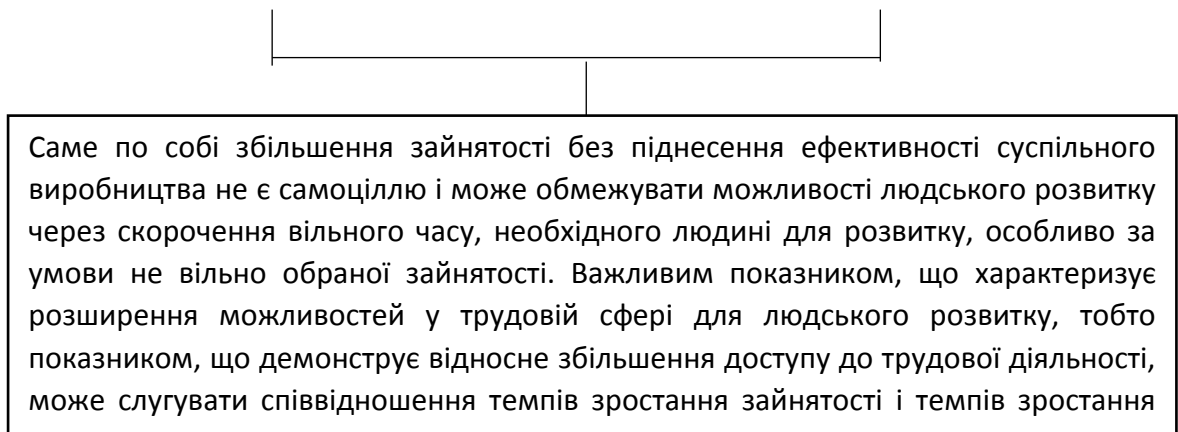

Рис. 3.4 Проблеми зайнятості в опосередкуванні між економічним зростанням і людським розвитком

Варто зауважити, що країни, у котрих економічне зростання базувалася на розширенні зайнятості населення, сьогодні являють собою найбільш розвинені країни, що мають помірний показник зростання. Це такі країни як Швейцарія, США та Канада. Зростання продуктивності праці можна було спостерігати практично у багатьох країнах, що досягли високого рівня економічного зростання що, в свою чергу, призводило до створення нових можливостей для суспільства. Тож стійке економічне зростання сприяє не тільки збільшенню рівня зайнятості серед населення, воно позитивно впливає на безробіття, на продуктивність праці, та на підвищення рівня доходу для працівників. Якщо економічне зростання не несе собою покращення рівня зайнятості, то таке зростання вигідне лише тій верстві населення, котра має роботу. Такий процес сприяє підвищенню рівня безробіття та збільшенню розриву між зайнятим населенням та безробітними.

Також варто зауважити, що людський розвиток може сприйматися в контексті зростання власного капіталу людини. Формування та розвиток здібностей людей залежить від можливості використання економічних та соціальних послуг.

Дослідивши проблеми суперечностей людського розвитку та економічного зростання, зробимо певні висновки, які відображено на рисунку 3.5.

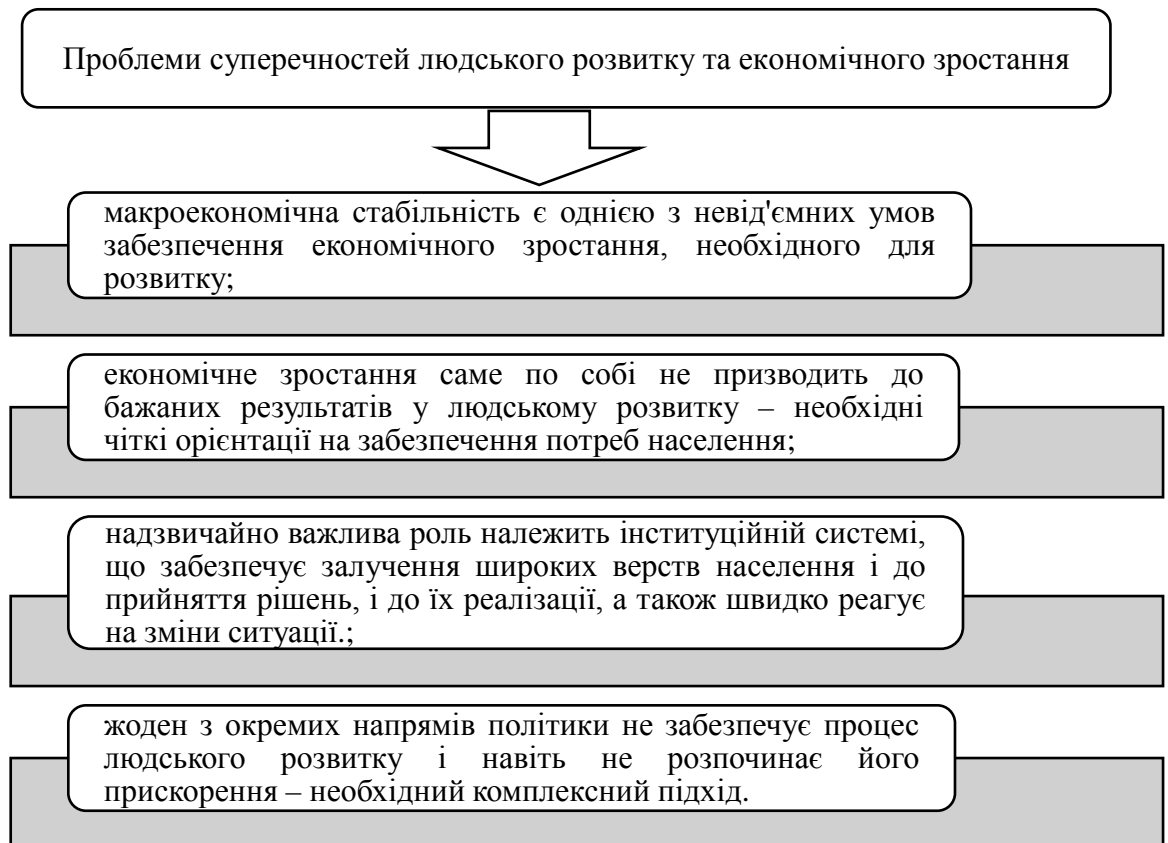

Рис. 3.5 Проблеми суперечностей людського розвитку та економічного зростання

Також, можна зауважити що в лібертаріанському напрямі протиріччя виникають через думку, що економічне зростання само по собі приводить до людського розвитку. Але в соціалістичних напрямках головну роль відводять саме людському розвитку, який не обов'язково має бути обумовленим економічним зростанням.

Як підсумок, можна стверджувати, що основні напрями для подолання суперечностей між економічним зростанням та людським розвитком мають бути такі, як:

1. збільшення кількості інвестицій в соціальну сферу а саме, в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку, яка в подальшому має сприяти реалізації здібностей людей;
2. справедливий розподіл доходів та національного багатства, що в майбутньому забезпечить достатню матеріальну базу для розвитку;
3. Зміцнення фінансової складової для соціальної сфери та збалансування соціальних витрат;
4. Збільшення можливостей суспільства приймати участь у політичних, соціальних та економічних сферах.

Варто звернути увагу, що існує не менш важливий напрям, як консолідація суспільства. Вона являє собою наріжний камінь для створення соціального капіталу. Соціальний капітал полягає у відношеннях між людьми, на відміну від капіталу, що має кількісні показники або людського капіталу, який включає в себе здібності та вміння суспільства. Суспільство прийнято вважати консолідованим, якщо внутрішні зв'язки між соціальними групами, класами, окремими особами сильніші за зовнішні зв'язки в структурі суспільства.

Тож можна сказати, що велике значення для забезпечення сталого економічного зростання та розширення рівня зайнятості населення і позитивний вплив на розвиток, мають не лише темпи економічного зростання, а і чинники, які допомагають в розвитку цього самого зростання. Також варто зауважити, що взаємозв'язок між економічним зростанням і розвитком багатоплановий та неоднозначний. Незважаючи на це, людський розвиток залишається потужним фактором для сталого економічного зростання країни, а для розширення людського розвитку головним є досягнення високого рівня зайнятості серед населення.

3.2 Вплив міграції, освіти, охорони здоров'я на стан людського капіталу та економічного зростання

Так само, як наприкінці минулого століття транскордонні потоки фінансового капіталу трансформували світовий економічний та політичний ландшафт, протягом наступних кількох десятиліть, ймовірно, що глобальна міграція, зумовлена демографічними та технологічними факторами, та неминучим збереженням великих розривів у доходах у різних країнах, відіграє подібну впливову роль у формуванні цього ландшафту. Передбачається, що міграція відбуватиметься в країнах, що розвиваються - серед таких гігантів, як Індія та Китай, зокрема щодо переміщення із сільських районів у міські - серед них, а також із країн, що розвиваються, до розвинених країн. В умовах глобалізації особливе значення має міграція з країн, що розвиваються, до процвітаючих економік. Провідною причиною є зростаюча увага імміграційної політики з промислово розвинутих країн на "якість людського капіталу". Ця тенденція, швидше за все, посилиться у міру старіння багатих країн та посилення конкурентного тиску.

Еміграція є дуже серйозною проблемою для кожної країни, особливо для бідних або тих, що розвиваються. Зазвичай молоді продуктивні люди емігрують. Не тільки основа вікової піраміди звужується, впливаючи на нормальну структуру населення, але й виробництво буде порушено зменшенням наявної робочої сили, що змінює рівень рівноважної зарплати, збільшуючи витрати та зменшуючи конкурентоспроможність продукції. Кінцевий ефект не є сприятливим для бідних країн, оскільки для них низька ціна через дешеву робочу силу є єдиною конкурентною перевагою. Більше того, з числа молодих людей, особливо тих, хто має сильну загальну або специфічну освіту, емігрують. Втрати для країни походження подвійні. З одного боку, інвестиції в освіту цих людей не підлягають поверненню. Витрати на освіту високі, середні показники становлять близько 3% ВВП. На макроекономічному рівні еміграція молоді вважається непродуктивним споживанням, зменшенням національного продукту. З іншого боку, країна втрачає майбутнє виробництво, яке могли отримати ті, хто емігрує. Насправді

це найважливіша втрата не лише через те, що кількість спеціалістів зменшується, але й через те, що структура робочої сили на ринку змінюється. Не дивно, чому країни, що постачають робочу силу, тривалий час відпочивають на менш розвиненому етапі, не маючи можливості розвиватись або застосовувати нові технології: для цього недостатньо спеціалістів, оскільки їх приваблює вищий рівень доходів з розвинених країн.

Явище трудової міграції має неоднозначний вплив на ринок праці країни. З одного боку, при трудовій міграції відбувається зняття тиску на ринок праці, а з іншого боку, це явище призводить до нестачі певних кадрів. Гостра проблема трудової міграції пов'язана з відтоком розвиненого населення, що погіршує характеристику зайнятості.

Сучасний стан міграційних процесів в Україні обумовлений в більшій мірі зовнішньою міграційною активністю. Спостерігається значний відтік населення за межі держави та високий рівень трудових поїздок за кордон. Головною проблемою України є збереження наявного людського та наукового потенціалу України. Також в Україні відсутня програма для залучення іноземної трудової сили. При наявності даної програми, відбудеться сприяння інноваційному розвитку для економіки України, тому що в виробничі процеси будуть інтегровані іноземці.

Питання трудової міграції для України носить негативний характер, тому що масштаби міграції набули загрозливих розмірів для економіки держави. Велика кількість українців близько 42 % їде на заробітки в сусідню Польщу. Все це пов'язано з тим, що в Україні відсутній механізм для регулювання попиту та пропозиції на робочу силу, система стимулювання праці є неефективною [44].

Внаслідок цього в країні зростають обсяги безробітного населення, падає рівень довіри до влади. Разом із цим збільшується фінансове розшарування населення, що створює додаткову соціальну напруженість. Основною

причиною для трудової міграції в Україні є низький рівень заробітної плати, який не може забезпечити достатній рівень життя населення. Для зменшення міграції в Україні необхідно створити систему заходів, що матимуть зовнішній та внутрішній ефект на стан міграції. До таких заходів належить подолання нестабільності на макроекономічному рівні, створення робочих місць, розширення іноземних інвестицій, підтримка малого та середнього підприємництва, покращення рівня життя населення.

Також міграційний рух впливає на стан розвитку трудового потенціалу України. Із міграцією пов'язані такі наслідки, як зменшення відсотка працездатного населення, спостерігається явище депопуляції населення та зменшується імовірність створення нових сімей. Тож за аналізом наслідків міграції можна сказати, що позитивні ознаки міграції це підвищення кваліфікації мігрантів, що повертаються назад до України, зростання ВВП через переказ грошових коштів, підвищення рівня життя мігрантів, зниження напруги на ринку праці, негативними ознаками трудової міграції є зниження темпів економічного розвитку в країні, зростання темпів інфляції, посилення залежності від іноземної валюти, додаткове навантаження на соціальні фонди держави, та формування розвитку науки та медицини і інших сфер промисловості через відтік провідних спеціалістів за кордон. Також негативним наслідком трудової міграції є демографічні втрати і старіння населення.

Людський розвиток включає в себе багато факторів зокрема, дуже важливим є вплив освіти. Вкладеними в людину вважаються знання, отримані навички, мотивацію та енергію, яку людина може використовувати для участі в робочому процесі. Найбільш важливими вважають вклад в загальну та професійну освіту. Навички та освіта збільшують кількість людського капіталу. Людський капітал потребує значної кількості інвестицій, як на окремого індивіда так і на суспільство в цілому. Вигодами інвестицій у освіту від індивіда виявляються у підвищенні власного доходу та покращенні рівня

життя. У країнах з високим рівнем розвитку можна побачити залежність між рівнем освіти та доходом.

За допомогою теорії людського капіталу можливо ширше зрозуміти та проаналізувати такі явища як людський розвиток, економічне зростання та роль освіти і професійної підготовки. Завдяки цій теорії почалось збільшення вкладень в освіту та розвиток суспільства, тому що розвиток освіти впливає на економічне зростання.

Освіта - це унікальну систему що створює можливості для накопичення знань та професійних навичок, умінь. Фактори, що пояснюють важливу роль освіти:

- рівень освіти являється одним із показників якості життя населення країни;
- освіта задовольняє попит в освітніх послугах для населення;
- освіта сама для себе готує майбутні кадри – викладачів.

Існує стійкий взаємозв'язок між рівнем освіти, економічним зростанням та соціально-економічним розвитком. Освіта надає можливості для накопичення людського капіталу, і як результат, збільшує рівень продуктивності праці. Інноваційні можливості сучасної економіки безпосередньо залежать від рівня освіти. Поширення нових технологій можливе лише при розповсюдженні знань, на що впливає також освіта.

Ефективність від інвестицій в освіту можна побачити на двох рівнях : на індивідуальному та на суспільному. Якщо розглядати ефективність на індивідуальному рівні, то можна побачити зростання заробітної плати людей після підвищення кваліфікацій та накопичення людського капіталу. Особиста цінність в освіті проявляється в можливостях індивіда розвивати власні навички протягом всього життя, отримувати нові знання , забезпечувати гідні умови життя через покращення рівня заробітної плати.

На суспільному рівні ефективність від інвестицій в освіту спостерігається у зовнішньому та внутрішньому напрямках. За зовнішнім рівнем ефективність простежується через підвищення рівня суспільної продуктивності праці, і як наслідок зростання національного доходу в країні. Освіта та професійна підготовка є головним фактором для покращення рівня якості праці.

Загально зовнішня ефективність від інвестицій в освіту визначається двома фактами. Людина стає головною продуктивною силою за допомогою освіти, та має можливість накопичувати знання, що є дуже важливим в сучасних реаліях. Людина з освітою створює додатковий продукт.

Останні дослідження по залежності продуктивності праці від рівня освіти стверджують, що при збільшенні рівня освіти на 10%, продуктивність праці зростає більш ніж на 8% пропорційно [47]

Внутрішній ефект від підвищення рівня освіти показує, наскільки раціональним є господарювання в галузі освіти, що потім відображається у результатах праці, яка потім забезпечує задоволення потреб всього суспільства.

Освіта також створює прямі та непрямі екстерналії, що можуть мати як і грошове значення так і ні. Якість підготовки та рівень освіти людей, як робочої сили, впливає на остаточний результат суспільного виробництва. Розвиток виробництва створює для освіти завдання та зумовлює її розвиток.

В сучасних реаліях розвиток освіти в високорозвинених країнах тягне за собою розвиток у сфері науки і техніки. Розвиток науки та техніки збільшує рівень впливу освіти на економічне зростання та якість суспільного або індивідуального виробництва.

Інвестиції в розвиток освіти несуть в собі велику віддачу на розвиток економіки, та являються значимими для подальшого людського розвитку. Зацікавленість в освіті припадає на всі суб'єкти суспільства, тому задоволення потреб у сфері освіти залежить від фінансування даної сфери.

Сфера освіти в Україні, з 2017 року, піддається реформуванню, яке не завжди йде на користь. Освітня реформа 2021 року передбачає низку змін, що найбільше торкнуться шкільної освіти в Україні [48].

За реформою відбудеться поділ середньої освіти на ступені, початкову школу з 1 о 4 клас, гімназію з 5 по 9 клас, та спеціалізований ліцей з 10 до 12 класу. Таке реформування передбачає скорочення кількості ліцейних шкіл. Підготовка в ліцях буде готувати до ЗНО, та до вступу в вищі навальні заклади. Після 9 класу залишиться можливість піти у професійний коледж. Для такої реформи необхідно вивчити наявну в Україні мережу навчальних закладів [48].

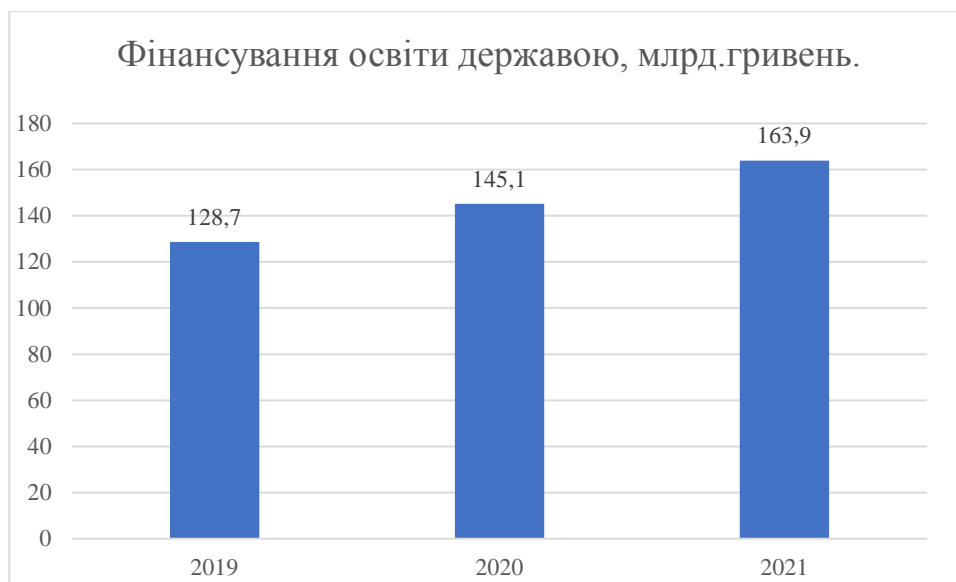

Рис.3.6 Видатки на освіту в Україні з 2019 по 2021 рік

*складено автором на основі [38].

З одного боку, реформа повинна позитивно вплинути на сферу освіти, яка буде приближена до західної моделі, але в наявній ситуації України, негативних наслідків може бути більше. По перше, наявні професійно-технічні заклади, що мають пропонувати школярам після 9 класу отримати професійну освіту, наразі мають брак фінансування та нестачу кадрів. Тож, такі заклади не зможуть надати професійну освіту через відсутність достатньої кількості таких закладів, та низьку якість освітніх послуг.

Школярі, що будуть продовжувати навчання у професійних ліцеях, повинні будуть скласти вступні іспити, та на практиці це сприятиме розширенню можливостей для розвитку корупції в освітній сфері. Друга проблема, пов'язана з професійними ліцеями, це створення певних спеціалізацій та матеріальної бази для кожної зі спеціалізацій, що на даний момент відсутня.

На тлі скорочення державних шкіл, можливе розширення мережі приватних освітніх закладів.

Взаємозв'язок людського розвитку та охорони здоров'я є дуже важливою частиною для економічного зростання. Так як, людина вважається першим і головним чинником економічного зростання, то вкладення у якість життя людини, а особливо в медичну сферу стають першочерговими.

При погіршенні стану здоров'я робітників спостерігається пропорційне зниження працездатності, креативності та тривалості життя. Здоров'я вважається соціальним благом, і для його покращення необхідно створити рівний доступ до медичних послуг для всіх громадян. Це дуже важливо, тому що частіше за все проблеми зі здоров'ям має населення з низьким рівнем доходів, і при цьому це населення втрачає більшу частину свого доходу на лікування.

Здоров'я в соціально-економічному аспекті розглядають як кінцеве та проміжне інвестиційне благо. За допомогою високого рівня здоров'я суспільство може забезпечити себе добробутом, відкриваються нові можливості в свободі та активності, та вивченні навколишнього світу. І тому низький показник здоров'я негативно впливає на життя та добробут населення.

В проміжному аспекті здоров'я розглядається як фактор стабільного та стійкого відтворення людського капіталу. Рівноцінно цьому, менш здорове населення зменшує витрати на медицину у цілому. Від низького рівня здоров'я

страждають не тільки окремі індивіди а і підприємства, адже зменшується прибуток бізнесу разом із продуктивністю праці.

Висока якість медичних послуг, розвинена сфера охорони здоров'я впливає на залучення до країни провідних спеціалістів в різних галузях освіти, бізнесу та науки.

Проміжний та кінцевий аспект здоров'я зв'язані між собою, тому що неможливо отримувати достатню кількість інвестицій від людського капіталу, якщо стан здоров'я населення знаходиться на низькому рівні.

В ситуації з Україною, на здоров'я населення впливають бідність та нестабільний економічний розвиток держави і також ставлення людей до власного здоров'я. Також в Україні переважає державна система охорони здоров'я, що фінансується за допомогою гуманітарної допомоги, благодійності та державних виплат. Але це не упереджує тіньове фінансування окремих лікарів, або оплати медичних послуг.

З квітня 2020 року в Україні розпочався другий етап реформи системи охорони здоров'я. Медична реформа передбачає такі напрями, як збільшення рівня заробітної плати медичним працівникам, розвиток цифрових технологій, в даному випадку це впровадження та модернізація eHealth, збільшення фінансування для психіатричних служб [49].

Медична реформа в Україні передбачає зміну у фінансуванні охорони здоров'я, та створення нових фінансових механізмів; оновлення матеріально-технічного забезпечення закладів медичної допомоги; впровадження інновацій у сферу охорони здоров'я, створення та забезпечення доступу до високотехнологічних методів лікування; ефективне функціонування пакета медичної допомоги для всього населення держави [49].

Масштабна медична реформа несе в собі доступність медичних послуг для всіх верств населення. Українці отримали можливість самостійно обирати сімейного лікаря та заключати з ним контракт, з цим змінилась система

фінансування, що залежить від кількості пацієнтів що вклали договір з сімейним лікарем. У сімейного лікаря громадяни можуть отримати направлення для декількох видів рентгену, аналізів та подальших діагностичних досліджень. Право на доступність медичних послуг закріплена в Конституції України та Європейській хартії прав пацієнтів.

Рис.3.7 Динаміка видатків з державного бюджету на охорону здоров'я в Україні з 2017 по 2021 рік

*складено автором на основі [38].

Через світову пандемію коронавірусу, фінансування сфери охорони здоров'я стало більш пріоритетним, адже країна стикнулась з ситуацією нестачі медичного обладнання, місць в лікарень та найголовніше кількості медичного персоналу.

Для високого рівня людського розвитку необхідна не лише охорона здоров'я або високий рівень освіти та гідний рівень життя. Однією із потреб є культурний розвиток особистості, визнання державою культурних цінностей суспільства, та умови для існування цієї культури. Населення повинно мати можливість вільно виражати свою ідентичність, не натикаючись на дискримінацію в усіх сферах життя. Культурна свобода вважається важливою складовою для подальшого людського розвитку країни.

Тож освіта, культура, високий рівень здоров'я являють собою фундамент для людського розвитку та суспільного прогресу. Значення цих соціальних сфер життя набуває дедалі більшої ваги в сучасному суспільстві, коли рушійною силою економічного зростання стає наукові розробки та інновації.

3.3 Інклюзивна модель як основа сталого економічного розвитку

За останні два десятиліття світ став свідком вражаючих середніх успіхів у багатьох вимірах матеріального процвітання. Валовий внутрішній продукт на душу населення в країнах з низьким і середнім рівнем доходу більш ніж подвоївся в реальному вираженні з 1990 року, очікувана тривалість життя зросла з 63,2 року до 68,6 року в країнах, що розвиваються, а в системі початкової освіти був досягнутий гендерний паритет.

Проте, незважаючи на те, що світ зараз багатший ніж коли-небудь раніше, понад 896 мільйонів людей живуть у крайніх злиднях. Той факт, що економічне зростання є необхідною, але недостатньою умовою скорочення масштабів злиднів і нерівності, є аксіомою в колах, що займаються питаннями політики в галузі розвитку. Дійсно, дані, отримані з плином часу і в різних країнах, свідчать про досить мінливий взаємозв'язок між економічним зростанням, нерівністю в доходах і злиднями. Розширення нерівності в доходах у різних країнах пов'язане з дуже різними шляхами зростання. У деяких країнах швидке економічне зростання супроводжувалося зростанням нерівності в доходах, в той час як в інших країнах нерівність зростала в періоди депресії і стагнації.

Іншими словами, найбільш важливе значення для вирішення проблем злиднів і нерівності має конкретна модель економічного зростання. Не можна просто припустити, що будь-яке зростання призведе до сприятливих результатів у галузі розвитку людського потенціалу.

Крім того, ніяка модель зростання не здатна забезпечити екологічну стійкість. Незаперечними є дані про те, що нинішні тенденції в розвитку зростання є згубними для навколишнього середовища.

Дійсно, в багатьох країнах, що розвиваються, погіршення стану навколишнього середовища зростає тривожними темпами, що має значні наслідки для тих, хто живе в злиднях. Деградація сільськогосподарських земель, скорочення лісів, скорочення запасів чистої води, скорочення масштабів рибальства і загроза зростаючої екологічної вразливості, наслідки зміни клімату, особливо для бідних домашніх господарств і особливо жінок, які безпосередньо залежать від широкого кола природних ресурсів і екосистем в плані отримання засобів до існування.

В сучасному світі існує достатня кількість інакших концепцій економічного розвитку. Так, наприклад теорія нульового зростання - це теорія, коли підтримується стабільна економіка держави, завдяки якій вся економічна діяльність та політика орієнтована на досягнення стану рівноваги. Теорія стверджує, що модель безперервного зростання за своєю суттю нестабільна, що призводить до циклу "буму / спаду", і що безперервне зростання в контексті обмежених ресурсів навряд чи може підтримувати поточний рівень процвітання на невизначений час. Прихильники цієї теорії також прямо заперечують популярне рівняння економічного зростання з прогресом і стверджують, що стійкість має невід'ємну цінність [50].

Концепція сталого розвитку - це ідея того, що людське суспільство повинно жити та задовольняти свої потреби без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Зокрема, сталий розвиток - це спосіб організації суспільства, щоб воно могло існувати в довгостроковій перспективі. Це означає врахування як сучасних, так і майбутніх імперативів, таких як збереження навколишнього середовища та природних ресурсів або соціальна та економічна справедливість [51].

Концепція ноосфери В. Вернадського полягає у перебудові навколишнього середовища людиною та формування ноосфери [52]. Ця перебудова викликається сучасними явищами загострення проблем людства. Першою передумовою ноосфери є те, що людина повинна стати автотрофною, тобто наука повинна забезпечувати синтез їжі. Коротко пояснення ноосфери можна сформулювати так : при узгодженості процесів в неживій природі створюється завдяки механізмам саморегуляції, то узгодженість в живій природі може наставати завдяки розуму і волі. Йдеться мова про використання науки, задля збереження навколишнього середовища та умов життя для людей. Визначальним фактором є людський інтелект [52].

Концепція інклюзивного зростання зазвичай відноситься до рівності зі зростанням або до широкого загального процвітання в результаті економічного зростання. У процесі розвитку концепція інклюзивного зростання набула широкого поширення в останні роки, оскільки вона розширила коло обговорюваних питань, виходячи за рамки проблеми бідності.

В якості концепції, яка все ще розвивається, інклюзивну економіку можна охарактеризувати як цілісну економічну ціль, орієнтовану на оптимізацію колективного добробуту за допомогою збереження людського капіталу, екологічного капіталу і загальних соціальних норм на збалансованому і новаторському шляху в цілях створення стійких і справедливих можливостей, доступу і спільного використання вигод. У цих комплексних цілях мета полягає в тому, щоб сформувати кругову економіку турботи за допомогою стимулюючих технологій, інклюзивного бізнесу, громадської участі та інклюзивної економічної політики, що спрямовані на пошук шляхів розширення кількості зайнятого населення.

Фактично, це синтез між колективним благополуччям, з одного боку, і класичним капіталізмом (теорія раціонального вибору, заснована на прибутку, і оптимальність Парето (зростання), з іншого боку, що створює цінність для всіх зацікавлених сторін, оскільки стійкість стає рушійною силою інновацій. Це

призводить до зміни парадигми в економіці від корисливих інтересів в якості основної мотивації до спільних інтересів. Це зрушення стимулює інвестиції в добробут людини, надає цінність чистому впливу виробництва, що призводить до "спільного зобов'язання", що формується там, де включення забезпечує більшу рівність умов.

Інклюзивна економіка по суті передбачає збалансоване "включення" в економічне зростання в основному трьох аспектів: людей, природи та етики. При усуненні вад неоліберального капіталізму інклюзивна економіка посилює новий акцент в економіці, приділяючи першочергову увагу скороченню масштабів злиднів і безробіття, екологічній відповідальності економічних процесів і моральне зобов'язання населення. Важливо відзначити, що інклюзивна економіка орієнтована на вирішення двох фундаментальних проблем, які відбулися в економіці в усьому світі. По-перше, змінюється структура економіки в міру появи нових секторів (і радикально змінюються традиційні сектори, такі як обробна промисловість). Навіть відносини між оплачуваною і неоплачуваною економікою і між формальним і неформальним секторами змінюються. Друге - це повернення етики і моралі, культури в економіку на знак визнання мінливих соціальних цінностей, присвоєних економічним показниками.

Світовий банк визначає поняття інклюзивного зростання як зростання швидкими темпами, яке має можливість залучити більшу кількість трудового населення країни та передбачає рівність можливостей та доступу до роботи і ресурсів. Акцентується увага на зайнятості для всіх груп населення для подолання бідності. ОЕСР розглядає інклюзивне зростання як можливість для всеосяжного працевлаштування для вирішення проблем на ринку праці.

Інклюзивна модель економіки, або інклюзивне зростання економіки, що є соціально-орієнтованим стало головною темою, через необхідність формування нової моделі розвитку. Базисом у формування інклюзивної економіки є інституційна складова. Сам термін інклюзивної економіки

передбачає в собі економіку, яка розширює можливості для загального процвітання нації. Інклюзивність розглядається як збільшення участі населення у вирішенні соціальних проблем, з розкриттям власних навичок, талантів та здібностей.

Для інклюзивної економіки притаманні такі принципи, які варто розуміти як одне ціле : рівноправність; зростання; сталість; стабільність; участь. Дуже часто можна зіткнутися з альтернативними назвами інклюзивної економіки такими , як мережева економіка, неоекономіка або економіка знань, але всі ці поняття не відображають повний зміст інклюзивної економіки, а лише акцентуються на окремих її аспектах.

Інклюзивна економіка передбачає адаптацію людей до нових умов, які надалі враховують та намагаються задовільнити потреби кожного члена суспільства а не лише свої власні. У концепції інклюзивної економіки кожен суб'єкт вважається важливим та унікальним, з особливою цінністю для суспільства та має можливості задовольнити власні потреби.

Тож інклюзивний розвиток можна вважати фактором для прогресивного людського розвитку, та розвитку суспільства, адже інклюзивний розвиток це багаторівневий процес, в основі котрого лежить цілковита зайнятість та взаємодія суб'єктів економіки.

Існує інтерпретація терміну інклюзивного розвитку, в котрому відображається усвідомлення того, що суспільний розвиток залежить не тільки від збільшення ВВП та доходів населення, а також важливими факторами є соціальні сфери, освіта, охорона здоров'я, екологія та безпека. Тут треба зауважити, що в контексті інклюзивної економіки, економічне зростання не може використовувати лише показник стійкості, воно повинно впливати на покращення рівня життя суспільства та виключити негативний вплив на навколишнє середовище.

Можна виділити два головних підходи для аналізу інклюзивного розвитку економіки. Перший підхід це сприйняття інклюзивного розвитку як результату, а другий як процесу. Ці два підходи є суперечливими між собою, інклюзивний розвиток як процес може довести до крайньої межі весь розвиток, тим самим поставивши під загрозу результат від такої економіки. В такому розрізі інклюзивний розвиток стає і популярним і проблематичним.

Інклюзивний розвиток може допомогти в коригуванні концепції сталого розвитку. Незважаючи на те, що концепція сталого розвитку має багато плюсів від впровадження, при більш детальному аналізі впливають проблеми, які можуть не створити певні очікувані результати. Слід прийняти те, що концепція сталого розвитку призводила до масштабних соціальних, етнічних та гендерних проблем серед груп населення так і серед окремих осіб. Також концепція сталого розвитку, не покращила, а навіть погіршила екологічну проблему в світі.

Всупереч цій концепції, інклюзивна модель розвитку закликає до розуміння того факту, що все суспільство, екологія та всі ресурси ділять одну і ту саму екосистему. Саме тому інклюзивна модель розвитку включає в себе інклюзивне зростання економіки, що передбачає соціальну справедливість, захист прав людини та дбайливе ставлення до навколишнього середовища.

За рівнем інклюзивного розвитку Україна, в 2018 році зайняла 49 місце з 107 країн світу [53].

Країни Європи ще в програмі «Європа-2020» виділили основні питання для інклюзивного розвитку економіки. В цій програмі визначалося, що економічне зростання має бути усвідомленим та інтелектуальним, інклюзивним з залученням всіх сфер економіки, всього суспільства задля підняття рівня трудової зайнятості та продуктивності. Щоб реалізувати цей план, було сформовано п'ять цілей у різних сферах економіки. Тож, головними цілями для інклюзивного розвитку стали :

- всеосяжний розвиток людського капіталу, а не лише збільшення реального ВВП;
- становлення високого рівня зайнятості серед населення та збільшення інвестицій в освіту;
- покращення рівня життя населення, боротьба з бідністю та нерівністю різних верств населення;
- залучення громадян до участі в економічному житті та розвиток соціальної активності суспільства;
- захист екології;
- створення переваг економічного зростання для всіх регіонів та усунення регіональної диспропорції.

Остання ціль відображає більшу залученість всіх регіонів для економічного зростання. Ця ціль набуває особливого значення для України під час процесу децентралізації.

Варто підкреслити, що в інклюзивній моделі економічного зростання мають бути залучені всі регіони та сектори економіки. Ефективність інклюзивної моделі залежить від проведення правильної політики у структурній, інвестиційній, соціальній, фінансовій та інших сферах. Збалансованість даних політик зумовлює розвиток регіональної економіки держави. Це пов'язано з тим, що регіон являє собою не просто підсистему комплексу країни, а й є самостійною частиною з власними особливостями соціальних та економічних процесів.

Ще однією важливою проблемою України відносно цілей, є подолання диспропорційності в соціально-економічному просторі. Для розвитку регіонів необхідно сформувати інноваційну інфраструктуру, що має включати в себе як і інноваційну, так і інвестиційну діяльність задля створення інноваційних підприємств, та впровадження інноваційних технологій. Не менш важливим фактором у забезпеченні інклюзивним розвитком регіонів є державне регулювання, яке має бути стратегічним та системним. Необхідно забезпечити

збільшення повноважень для регіональної влади в планах політики децентралізації.

Недоліки Українських регіонів, що сповільнюють інклюзивний розвиток : відсутність системності, відсутність послідовного формування державної політики, недостатня нормативна підтримка суб'єктів господарювання, повна відсутність державної підтримки для інклюзивного розвитку на рівні регіонів.

Висновки до розділу 3

1. Міграція в Україні несе негативний характер для країни, збільшуючи відтік молодого населення на заробітки в сусідні країни.
2. Освіта є важливим фактором для людського розвитку, який надалі веде до економічного зростання країни. Дослідження виявили пряму залежність продуктивності праці від рівня освіти людей. Розвиток освітньої сфери несе позитивні прямі та непрямі екстерналиї на економіку країни.
3. Так само як і освіта, охорона здоров'я має велике значення для покращення якості життя, продуктивності праці. Недостатній рівень медицини підкріплюється бідністю окремих верств населення, і як результат економічний розвиток країни стає нестабільним.
4. Концепція Інклюзивного економічного зростання є дуже популярною в сучасних реаліях. Для України ця модель є найбільш прийнятною для вирішення проблем з соціальною та економічною нерівністю та забезпечення сталого розвитку в країні.
5. Суперечності між людським розвитком та економічним зростанням традиційно є проблемою сучасного світу. Від вирішення цих суперечностей залежить подальший розвиток людського потенціалу та економіки в країні. Головна проблема полягає в тому, що підхід до економічного зростання не

завжди включає в себе розгляд людського розвитку, як необхідного фактору для сталого зростання.

6. Головний принцип для усунення протиріччя між економічним зростанням та людським розвитком, що національне багатство дає змогу збільшити можливості вибору суспільства. Визначальним є те, як саме країни використовують власні фінансові ресурси, а не їх кількість. Доки суспільство не зрозуміє, що самі люди і є головним багатством країн, подальше вироблення лише матеріальних благ віддалить світ від сталого економічного зростання.

7. Основні дії для подолання суперечностей економічного зростання та людського розвитку: збільшення кількості інвестицій в соціальну сферу; а саме в освіту, медицину, культуру тощо; справедливий підхід до розподілу доходів та національного доходу; збалансування соціальних витрат та зміцнення економічної складової соціальної сфери; розширення можливостей суспільства в прийнятті рішень у різних сферах життя.

ВИСНОВКИ

1. Економічне зростання являє собою головну ціль для розвитку держав світу. Цей процес передбачає максимізацію у виробленні товарів та послуг. І звісно, економічне зростання може нести як позитивний так і негативний характер.
2. Економічне зростання створюється за рахунок залучення нової робочої сили, або за більш ефективним використанням наявної робочої сили. В цьому випадку, економічне зростання досягається завдяки збільшенню продуктивності праці.
3. Динаміка зростання ВВП ще не вказує на сталий економічний розвиток та забезпечення росту рівня життя у суспільстві. За результатами проведеного аналізу людського розвитку, Україна займає 74 місце з показником індексу людського розвитку 0,779. Очікувана тривалість життя становить 72 роки та середня тривалість освіти становить 11 років. Україна поступово здійснює повільний але стабільний розвиток, але показники все одно залишаються нижче середніх показників по Європі та Центральній Азії.
4. В Україні стоїть гостра проблема з безробіттям, що становить 10%. Така ситуація обумовлена різким спадом економіки держави. Пандемія коронавірусу ще більше погіршила наявну ситуацію з безробіттям, близько 17% населення має приховане безробіття.

5. За аналізом соціально-економічного розвитку країни маємо наступну картину. Промисловий потенціал країни дуже слабкий, через недостатнє фінансування та зношеність матеріальної бази виробництв. Міграція, та постійний відтік кваліфікованих робітників створює великі проблеми у трудовому потенціалі країни. Фінансовий потенціал країни, особливо в 2021 році на тлі пандемії, значно постраждав, багато підприємств стають банкрутами та фінансовими боржниками. В науковій сфері Україна має потенціал лише в галузях кібернетики, космічній техніці та кардіохіргії, нажаль всі інші галузі не отримують достатнього потенціалу та призводять до відставання у сфері науки.

6. Україна посіла 85 місце в Глобальному рейтингу конкурентоспроможності. За загальними даними індексу, Україна не має конкурентних перервах по всіх пунктах, що піддалися аналізу. Такі явища як корупція, нестабільна макроекономічна ситуація, незадовільний рівень управлінських рішень перешкоджають розвитку економіки країни. Міграція в Україні несе негативний характер для країни, збільшуючи відтік молодого населення на заробітки в сусідні країни.

7. Важливими для забезпечення людського розвитку є освіта та охорона здоров'я. Україна зараз переживає період великих реформацій в даних сферах. Поступова реформа освіти має за мету покращення якості освіти, трансформацію навчального процесу на західну модель, де середня освіта має три рівні. Але Україна може стикнутися з проблемами застарілої матеріальної бази та недостатньої кількості закладів для всього населення. Реформа в медицині надає доступ до медичних послуг всім громадянам України, сприяє покращенню послуг та збільшенню заробітної плати медичним працівникам. Із року в рік фінансування охорони здоров'я збільшується, та це не вирішує проблеми з недостатньою кількістю місць, обладнання та персоналу, особливо за умов пандемії.

8. Концепція Інклюзивного економічного зростання є дуже популярною в сучасних реаліях. Для України ця модель є найбільш прийнятною для

вирішення проблем з соціальною та економічною нерівністю та забезпечення сталого розвитку в країні.

9. Суперечності між економічним зростанням та людським розвитком є важливою проблемою сучасного світу. Від вирішення цих суперечностей залежить подальший розвиток як і людського потенціалу, так і економіки країни.

10. Головними суперечностями є різність підходів до розуміння економічного зростання та людського розвитку. Так ми маємо декілька підходів, як наприклад, що економічне зростання прямо призводить до людського розвитку, або підхід, де зазначається, що людський розвиток є головним, і він не обов'язково має бути обумовлений економічним зростанням. Також є підхід за котрим людський розвиток не розглядають як фактор економічного зростання.

11. Головний принцип для усунення протиріччя між економічним зростанням та людським розвитком, полягає в тому, що національне багатство дає змогу збільшити можливості вибору суспільства. Визначальним є те, як самі країни використовують власні фінансові ресурси, а не їх кількість. Доки суспільство не зрозуміє, що самі люди і є головним багатством країн, подальше вироблення лише матеріальних благ віддалить світ від сталого економічного зростання.

12. Суперечності між економічним зростанням та людським розвитком можуть бути усунені завдяки ефективній державній політиці, що включає в себе збільшення інвестицій в соціальну сферу, адже освіта, охорона здоров'я та культура мають велике значення для подальшого людського розвитку. Держава повинна відштовхуватись від взаємозв'язку економічного зростання та людського розвитку. Для подолання суперечностей також необхідно справедливо розподіляти дохід для подальшого рівноцінного розвитку, та створення матеріальної бази. Також необхідно розширити можливості населення в прийнятті рішенні в різних сферах життя.

13. Тісний взаємозв'язок між економічним зростанням, та впливом людського розвитку на це зростання являє собою спільний знаменник між

двома явищами, що заперечує більшість існуючих протиріч. Тому, що неможливо мати сталий економічний розвиток, не розвиваючи людський потенціал.

Список використаних джерел

1. Кабінет міністрів України.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya>.
2. Friedman Milton. The Role of Monetary Policy/ Milton Friedman //American Economic Review. – 1968. –Vol. 58, No. 1 (Mar., 1968). –p. 1–17.
3. Tinbergen. The Review of the International Order. 1980.
4. Schumpeter. The History of Economic Analysis: In 3 vol.2001.
5. Кемпбелл Р.М., Брю С.Л. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика . Львів: Просвіта, 1997. – Ч. 1: Макроекономіка.
6. /
7. Lewis A. The Theory of Economic Growth, George Allen & Unwin Ltd, Great Britain, 1956.
8. Kuznets, S. Modern Economic Growth. Yale University Press: New Haven, 1966.
9. Rostow W. The Stages of Economic Growth: A Non – communist Manifesto, Chapter II, Cambridge University Press 1960.
10. Malthus T.R.,Prawo ludności, Warszawa. Original version, T.R. Malthus, An Essay on the Principle of Population, London, 1925.
11. Червяков.І.М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України, 2015.
12. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. К., 1997.
13. Harrod. Towards a Dynamic Economics. Some Recent Developments of Economic Theory and Their Application to Policy, 1959.

14. Pestel. Beyond the Limits to Growth, 1988.
15. Kamaev. The Economic Theory, 2001.
16. McConnell, Brue. The Economics: Principles, Problems and Policies, 1997. Volume 1.
17. Barro, Sala-i-Martin. The Economic Growth. BINOM. The Knowledge Laboratory, 2014.
18. Sen, Amartya. A Decade of Human Development. Journal of Human Development. 2000. №1.
19. von Braun, J. Effects of technological change in agriculture on food consumption and nutrition: rice in a West African setting. Economic Development and Cultural Change. 1990.
20. Garcia, M. Resource allocation and household welfare: A study of personal sources of income on food consumption, nutrition and health in the Philippines. Ph.D. dissertation, Institute of Social Studies, The Hague. 1990.
21. Birdsall, N., Ross, D., & Sabot, R. (1995). Inequality and growth reconsidered: lessons from East Asia. World Bank Economic Review. 1995.
22. Anand, Sudhir and Martin Ravallion. Human Development in Poor Countries: On the Role of Private Incomes and Public Services, The Journal of Economic Perspectives 1993. Vol. 7, No. 1, pp.133-150
23. Rajkumar, Andrew S., Vinaya Swaroop. Public Spending and Outcomes: Does Governance Matter? World Bank Working Paper. 2003. № 2840.
24. Duflo, Esther. The Medium Run Effects of Educational Expansion: Evidence from a Large School Construction Program in Indonesia, Massachusetts Institute of Technology, Department of Economics Working Paper. 1996.
25. Hoddinott, John and Lawrence Haddad. "Household Expenditures, Child Anthropometric Status and the Intrahousehold Division of Income: Evidence from the Cote d'Ivoire,". Research Program in Development Studies, Woodrow Wilson School, Discussion Paper. 1991. pp.155.
26. Deraniyagala, S. Technical change and efficiency in Sri Lanka's manufacturing industry. Ph.D. dissertation, University of Oxford, UK, 1995.
27. Strauss, John and Duncan Thomas. Nutrition, and Economic Development Journal of Economic Literature, 1998. Vol. 36, No. 2., pp. 766-817.
28. Schultz, T. Paul. Productive Benefits of Improving Health: Evidence from Low- Income Countries, Yale University Mimeo, 2000.
29. Ranis, Gustav and Frances Stewart. Growth and Human Development: Comparative Latin American Experience, Yale University Economic Growth Center Discussion Paper, 2001. pp. 826.

30. Behrman, Jere and Barbara L. Wolfe. How Does Mother's Schooling Affect the Family's Health, Nutrition, Medical Care Usage and Household Sanitation? *Journal of Econometrics*, 1986. pp.185-204.
31. Psacharopolous, G. Returns to investment in education: a global update. *World Development*, 1994.
32. Behrman, J. R., & Barbara L. Wolfe. Investments in schooling in two generations in pre-revolutionary Nicaragua: the roles of family background and school supply. *Journal of Development Economics*, 1987. pp.27.
33. Human Development Index, 2020. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
34. Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
35. Юрій Винничук. Сім негативних наслідків мораторію на продаж землі, 2018. URL: https://www.google.com.ua/amp/s/ampbiz.censor.net/resonance/3068897/sm_negativnih_nasldkv_moratoryu_na_proday_zeml.
36. Доповідь про результати діяльності мінекономіки у профільному комітеті ради, 2019. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3ad175de-05e7-4e87-b2c9-d7d9e8991d2a&title=EkonomikaU2019-RotsiProdovzhilaZrostatuDopovidProRezultatiDiialnostiMinekonomikiUProfilnomuKomitetiRadi>.
37. Офіційний сайт міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2020>.
38. Міністерство фінансів України. Державний бюджет 2021 року. URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget-process-projects-declaration>.
39. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
40. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік: За межами доходів, за межами середніх показників, за межами проблем сьогодення: нерівність у стані людського розвитку в XXI сторіччі. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/human-development-report-2019.html.
41. МОЗ України. Освіта в Україні: виклики та перспективи, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>.
42. Gender Inequality Index, 2020. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>.
43. Пікуля Т. О. Методологічні критерії та класифікаційні схеми типологізації країн світу. Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)., Вип.2, 2013. – с. 225.

44. Державна аудиторська служба України. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм Державною службою з питань геодезії, картографії і кадастру. Київ, 2019. URL: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=150447>.
45. THE WALL STREET JOURNAL. URL: <https://www.wsj.com>.
46. Офіційний сайт фонду ООН у галузі народонаселення в Україні. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk>.
47. Global Competitiveness Report, 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>.
48. Кабінет міністрів України. Реформа освіти та науки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>.
49. Офіційний сайт міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua>
50. Форрестер Дж. Світова динаміка/Дж. Фор- рестер - М.: Наука, 1978. - 168 с.
51. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. URL:http://postref.ru/document_c8184edaf2cf157587c8d65004cf0ebe.html.
52. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера/ В. И. Вернадский. — М. : Наука, 1989.
53. МОН. Інноваційна діяльність в Україні у 2019 році. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2019/07/03/stan-innov-diyaln-2018f.pdf>.
54. Global Peace index. URL: <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>.
55. Форум в Давосі
56. Global democracy index. 2019. URL : <https://www.democracymatrix.com/ranking>.
57. Індекс сприйняття корупції, 2020. URL : <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>.
58. Бородіна О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання. Економіка України. 2003. № 7. С. 48–53.
59. Томялойц Л. Сталий розвиток: суперечність основних підходів, URL: <http://ecoethics.ru/neobhodimost-v-strogoy-ohrane-krupnyih-uchastkov-evropeyskih-lesov>.
60. Малиновська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України. Київ : НІСД, 2014. 48 с.
61. Міграція в Україні: факти і цифри / Міжнародна організація з міграції МОМ. Представництво в Україні. 2016. URL : http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.Pdf.

